

શ્રી જૈનધર્મ પ્રકાશ.

શાર્દૂલવિક્રિડિતમ્.

યે જીવેષુ દયાહ્રવઃ સૃજાતિ યાન સ્વઘ્નોપિ ન શ્રીમદઃ
શ્રાતા યે ન પરોપકારકરણે હૃષ્યતિ યે યાચિતાઃ ।
સ્વસ્થાઃ સત્સ્વપિ યૌવનોદયમહાવ્યાધિપ્રકોપેષુ યે
તે લોકોત્તરચારુચિત્રચરિતાઃ શ્રેષ્ઠાઃ કતિ સ્યુર્નરાઃ ॥

જેને જીવદયા વસી મનવિરે, લક્ષ્મીતણો ગર્વ નહો,
ઉપકારે નહો થાક, યાયકચણે આલ્હાદ માને સહી;
શાંતિ ચિત્તતણી, જીવાની મદના રોગે હણાયે નહી,
એવા સુદર શ્રેષ્ઠ સુકા ગુણધી, શોક્યે જવલ્લે મહી. ૧

પુસ્તક ૨૯ મું.

માહ. સંવત ૧૯૬૦. શાકે ૧૮૩૫.

અંક ૧૧ મો.

પ્રગટ કર્તા.

શ્રી જૈનધર્મ પ્રસારક સભા. ભાવનગર.

અનુક્રમણિકા.

૧	પિંડ પિંજર...	૩૨૩
૨	પ્રકીર્ણ વિચારો.	૩૨૪
૩	સુકતમુક્તાવળી...	૩૨૬
૪	ચંદ્રાન્તના રાસ ઉપરથી નીકળતો સાર...	૩૩૦
૫	એક હૃદયદાનક સંધ્યા...	૩૪૦
૬	જૈન સાહિત્ય-સંમેલન માટે દિલગ્યાલ.	૩૫૩

શ્રી “સસ્વતી” છાપખાનું—ભાવનગર.

મુદ્દત રૂ. ૧)

પોસ્ટેજ રૂ. ૦-૪-૦ ભેટ સાથે.

(હાલમાં છપાતા ગ્રંથો અને છુટકો.)

- ૧ શ્રી રહસ્યચરિત્ર (માગધી ગાથાગ્રંથ) રામચરિત્ર.
- ૨ શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર. સંસ્કૃત ગદ્યગ્રંથ.
- ૩ શ્રી આનંદધનજીના ૧૦ પદો. વિવેચન સહિત.
- ૪ શ્રી અધ્યાત્મસાર ગ્રંથ ટીકા સાથે.
- ૫ શ્રી અધ્યાત્મસાર ગ્રંથ મૂળ ને મૂળ ટીકાના ભાષાંતર સાથે.
- ૬ પ્રકરણોના રતનનાદિનો સંગ્રહ (ખીજી આવૃત્તિ)
- ૭ જ્ઞાનપંચમી. (ખીજી આવૃત્તિ)
- ૮ ચૈત્યવંદન ચોવીશી. ગુજરાતી. (ચોથી આવૃત્તિ)
- ૯ બે પ્રતિક્રમણ સૂત્ર. ગુજરાતી, શીલાછાપ (પાંચમી આવૃત્તિ)
- ૧૦ ઉપદેશપ્રાસાદ મૂળ (સ્તંભ ૧ થી ૬)

(પ્રેસ કોપી તૈયાર છે તે હવે પછી છપાશે)

- ૧૧ સૂક્ષ્માર્થ વિચારસારોદ્ધાર સાર્વજનિક. ટીકા સાથે.
(ગામ કોટવાળા શા. મુળચંદ ભલાજી વિગેરે તરફથી)
- ૧૨ શ્રી ઉપદેશમાળા મૂળ ને યોગ શાસ્ત્ર મૂળ.
(તૈયાર થતા તથા થવાના નિર્ણયવાળા ગ્રંથો)
- ૧૩ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય ચરિત્ર.
- ૧૪ શ્રી ઉપગિતિ ભવપ્રપંચા કથાનું આખું ભાષાંતર.
- ૧૫ શ્રી પરિશિષ્ટ પર્વ ભાષાંતર.
- ૧૬ શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદ મૂળ સંપૂર્ણ (સ્તંભ ૭ થી ૨૪)
- ૧૭ આદર્ભૂતિ, જ્ઞાનશુદ્ધિ, દિનશુદ્ધિ (જૈન જ્યોતિષના ઉગ્રંથો) મૂળ ભાષાંતર સાથે
(ભીમશી માણેક તરફથી)

ઉપર જણાવેલા ગ્રંથો પૈકી ૨-૪-૫-૬-૭-૧૦-૧૧-૧૨-૧૬ નંબરવાળા ગ્રંથો અન્ય ગુરુચરિત્રી સહાયથી બહાર પડવાના છે. ૩-૮-૯-૧૩-૧૪-૧૫ નંબરના ગ્રંથો સમા તરફથી બહાર પડવાના છે, તેમાં સહાયની અપેક્ષા નથી. બાકી નંબર પેલાને માટે અન્ય સહાયની અપેક્ષા છે. વિનાશી દ્રવ્યને અવિનાશી કરવા ઇચ્છનાર-મળેલા દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરવા ઇચ્છનાર બૃહસ્થે વિચાર જણાવવો. તેમની ઉદાર ઇચ્છા અનુસાર વ્યવસ્થા કરી આપવામાં આવશે. તન્ત્રી.

નવનું સંભવના દર્શ દ્રષ્ટાંત.

આ નાની સરખી પોકેટ પુસ્તક જે દરેક મનુષ્યે-દરેક જંતે પોતાની પાસે રાખી પોતાના અમૂલ્ય મનુષ્ય ભવની કિંમત જુએ છે તે સમજવી જોઈએ, તે સંભાવવામાં પ્રમાદ શો? કિંમત સાત એક વ્યક્તિ છે. સ્વિક્રિ કથાવાળી હોવાથી જ્ઞાતા આગળને પણ નિંદાનાં શબ્દો ઉત્પન્ન કરે તેમ છે. મિત્રવર્ગ વિગેરેમાં મહેનતવાળા લોક છે. સામગ્રી સંભાવનાને મળુ પૈસાથી આપવામાં આવશે. પોલીસ બહુ સેવા નહીં સંભાવનાને લાગે પડીશું નહીં.

જૈન ધર્મ પ્રકાશ.

જો જો જવ્યાઃ પ્રદીપ્તજવનોદરકલ્પોઽયં સંસારવિસ્તારો નિવાસઃ શારી-
રાદિદુઃખાનાં । ન યુક્ત ઇદં વિદુષઃ પ્રમાદઃ । અતિદુર્લભજં માનુષાવસ્થા ।
પ્રધાનં પરલોકસાધનં । પરિણામકલ્પો વિપયાઃ । વિપયોગાન્તાનિ સત્સદ્ગતાનિ ।
પાતજયાતુરમવિક્ષાતપાતમાયુઃ । તદેવં વ્યવસ્થિતે વિધ્યાપનેઽસ્ય સંસારપ્રદીપ-
નકસ્ય યત્નઃ કર્તવ્યઃ । તસ્ય ચ હેતુઃ સિદ્ધાન્તવાસનાસારો ધર્મમેયઃ । અતઃ
સ્વીકર્તવ્યઃ સિદ્ધાન્તઃ । સમ્યક્ સેવિતવ્યાસ્તદજિજ્ઞાઃ । જાવનીયં મુષ્ઠમા-
લ્લિકોપમાનં । ત્યક્તવ્યા સ્વદ્વસદપેક્ષા । જવિતવ્યમાઙ્ગાપ્રધાનેન । ઉપાદેયં પ્રણિ-
ધાનં । પોષણીયં સત્સાધુસેવયા । રક્ષણીયં પ્રવચનમાલ્લિન્યં । એતન્ન વિધિ-
પ્રવૃત્તઃ સંપાદયતિ । અતઃ સર્વત્ર વિધિના પ્રવર્તિતવ્યં । સૂત્રાનુસારેણ પ્રત્ય-
જિજ્ઞાતવ્યમાત્મસ્વરૂપં । પ્રવૃત્તાવપેક્ષિતવ્યાનિ નિમિત્તાનિ । યતિતવ્યમસંપન્ન-
યોગેષુ । દ્વક્ષયિતવ્યા વિસ્તોતસિકા । પ્રતિવિધેયમનાગતપ્રશ્નઃ । જવત્યેવં-
પ્રવર્તમાનાનાં સોપક્રમકર્મવિદ્વયઃ । વિચ્છિન્નતે નિરુપક્રમકર્માનુબન્ધઃ । તજ્ઞા-
દન્નૈવ યતધ્વં યૂયમિતિ ॥

। ઉપમિતિજવપ્રપચ્છા કથા ।

પુસ્તક ૨૯ મું.

માહ. સં. ૧૯૭૦. શાકે ૧૮૩૫.

અંક ૧૧ ગા.

પિંડ પિંજર.

આંખ વિના અંધાડું રે, સદાય મારે—એ રાગ.

પંખી વિના કોણ મહાલે રે, પાંજરીયામાં, પંખી વિના કોણ મહાલે. એ દેહ.

હંસા પાંજરીયું તાડું, નથી કાયમ રહેનાડું;

બાણું ન પડશે આજ કાલે રે. પાંજરીયામાં ૧

જળ ગયા પંખી હટી, પડ રહ્યા આજા મુઠી;

જમડા આવીને ટોટો ગાલે રે. પાંજરીયામાં ૨

ધેણારી હટી પાત્રો, હાલ મૂકીને હાત્રો;

ટેણી રોણીને હિસાબ ગાલે રે. પાંજરીયામાં ૩

૩૨૬

જૈનધર્મ પ્રધાન.

ધમણુ ધખતી રહી છાની, અંતર અગની બુઝાણી;
 ડોંડ મૂડીને લતાર ચાલે રે. પાંજરીયામાં ૪
 પરણી હોદ્દીથી વહેલી, નહે લગી સગા સખધી;
 ખાલી પાંજરીયું ખોરી બાળે રે. પાંજરીયામાં ૫
 પિંજર સાંકળચંદ ગાવે, ભજ મન પ્રભુને ભાવે;
 જન્મ મરણના ફેરા ટાળે રે. પાંજરીયામાં ૬

પ્રકીર્ણ વિચારો.

(ઉદ્ધરેલા.)

૧ ચિંતાથી થતી હાનિ.

“ ચિંતાસેં ચતુરાઈ ધટે, ધટે રૂપ ગુણ જ્ઞાન;
 ચિંતા બી અભાગણી, ચિંતા ચિતા સમાન. ”

૨ સુખવશિકા (મુહપત્તિ) શામાટે રાખવી જોઈએ ?

“ સંપાતિમાદિસત્ત્વાનાં, રક્ષાયૈં મુખવશિકા ”—

ઉડતા ત્રસાદિક છયોની રક્ષા માટે જ્ઞાની પુરુષોએ મુહપત્તિ રાખવી ઠી છે.

૩ પાત્ર-ભાજન ભોજન અવસરે શામાટે વાપરવાં જોઈએ ?

“ મક્તપાનસ્થજન્તૂનાં, પરીક્ષાયૈં ચ પાત્રકમ્—”

ભાત પાણી (ખાન-પાન) માં આવી ગયેલાં જંતુઓની તપાસ કરવા નિમિત્તે યાવત્ સ્વપરના ગયાવ માટે પહોળા-વિશાળ ભાજનમાં ભોજન કરવા (અને તેના પછી સારા પ્રકાશવાળા સ્થળમાં ઉપયોગ કરવા) ફરમાવેલું છે.

૪ રોગોદરણ કે ચરવળો રાખવાનું શું પ્રયોજન હોવું જોઈએ ?

“ જંતુપ્રમાર્જનાર્થ દિ, રજોદ્ધરણમિષ્યતે—”

જતાં આવતાં, ખેસતાં ઉઠતાં, કે શયનાદિક કરતાં હુદ્ડ જંતુઓના ગયાવ માટે પ્રમાર્જન કરવા નિમિત્તે રોગોદરણ કે ચરવલો રાખવા ફરમાવેલું છે.

૫ સંક્ષેપથી સદાચાર કેને ઠહો છે ?

“ લોકાપવાદમીરત્વં, દીનામ્યુદ્ધરણાદયઃ

કૃતજ્ઞતા સુદાક્ષિણ્યં, સદાચારઃ પ્રકીર્તિતઃ ”—

લોકાપવાદથી બહીવાપણું, દીન-દુઃખી જનોને સંગીન સહાયાદિકવડે ઉદ્ધરવાપણું, કૃતજ્ઞતા (ઠયો ગુણતું બાણુપણું) અને બહી દાક્ષિણ્યતા રાખી પરહિત ગામી નાગમની કૃપ્તિતે એ સંક્ષેપથી સદાચાર ઠહો છે.

૬. ઉપવાસ કોને ઠીકીએ ? અને તે કરવાનો ખરો હેતુ શો હોવો જોઈએ ?

“ અપવૃત્તસ્ય દોષેભ્યઃ, સમ્યગ્વાસો ગુણઃ સહ;

ઉપવાસઃ સ વિજ્ઞેયઃ, ન શરીરવિશોષણમ્.”—

રાગ દ્વેષાદિક દોષો થકી નિવૃત્ત થવા પૂર્વક સદ્ગુણોત્તરે સારી રીતે વાસિત થવું તે ખરી રીતે ઉપવાસ સમજવો. શરીરને શોષવી નાખવું તેનેજ માત્ર ઉપવાસ સમજવો નહિ. પણ તેમાં દોષનું શોષણ અવશ્ય થવું જોઈએ.

યતઃ—“કપાયવિપયાઽહાર-ત્વાગો યત્ર વિધીયતે;

ઉપવાસઃ સ વિજ્ઞેયઃ શેષં લંચનકં વિદુઃ.”—

જેમાં ક્રોધાદિક કપાય, પાંચ ઇંદ્રિયોના વિવિધ વિષયો અને અશનાદિક આહારનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે તે ઉપવાસ જાણવો. બાકીની તો લાંઘણ જાણવી. એમ જ્ઞાની પુરૂષો ઠહે છે.

૭ પુન્ય અને પાપનો વ્યુત્પત્ત્યર્થ ઠહો ?

“ પુનાતિ તત્પુન્યમ્ ॥ પાંશયતિ મલીનયતિ તત્પાપમ્ ”—

(આત્માને) પાવન કરે તે પુન્ય અને મલીન કરે તે પાપ જાણવું.

૮ વગર વિચારે અતિ રમસપણે કાર્ય કરનાથી કેવું પરિણામ આવે છે તે સંક્ષેપથી ઠહો ?

“ સગુણમપગુણં વા કુર્વતા કાર્યજાતં,

પરિણતિરવધાર્યા યત્નતઃ પણ્ડિતેન;

અતિરમસકૃતાનાં કર્મણામાવિપત્તેઃ

ભવતિ હૃદયદાહિ શલ્યતુલ્યો વિપાકઃ ”—

સારૂં કે નરતું ગમે તે કાર્ય કરતાં હાથા માણસે તેના પરિણામનો સારી રીતે બુદ્ધિબળથી વિચાર કરી જોવો જોઈએ. કેમકે અતિ રમસપણે જે કાર્ય કરવામાં આવે છે તેથી એવી વિપત્તિ આવી પડે છે કે જેથી હૃદયને ભારે પરિતાપકારી વિપાક લોગવવો પડે છે. પરિણામદર્શીપણે વિચારીને કાર્ય કરનાર તેવા ઠટુક વિપાકથી બચી જાય છે.

૯ ઇચ્છા-મનોરથ કૃત્રીમૂત થવાનો સાચો આર્થ દર્શાવો ?

“ First deserve and then desire. ”—

પ્રથમ શોભવતા-લાભવત મેળવે અને પછી ઇચ્છા-મનોરથ હોય.

૩૨૬

જૈનધર્મ પ્રકાશ.

૧૦ સુશીળતા આવી પડે તે ઉદ્ધવી જવાય એવો માર્ગ બતાવો ?

“Patience and Perseverance overcome mountains.”—

ધીરજ અને અતથી મહેટા પહારોનો પણ પાર પમાય છે.

૧૧ ‘No labour no fruit’- મહેનત (ઉદ્યમ) ઠક્યા વિના ફળ મળતું નથી.

૧૨ ‘As you sow so you reap’- જેવું વાવવું એવું લાવવું.

૧૩ સાત્ત્વ્યમ=પ્રકૃતિને અનુકૂળ થાય તેવું.

૧૪ મનની ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થાઓ.

૧ વિક્ષિપ્ત (અતિ ચંચળ-ચપળ). ૨ યાતાયાત (થોડું ચંચળ). ૩ શ્લિષ્ઠ (સ્થિર) અને ૪ સુશીન (લય પામી ગયેલું)-સુસ્થિર-સમાધિસ્થ થયેલું મન.

૧૫ વિદ્વાન્-ચતુર માણસે ધર્મની પરીક્ષા કેવી રીતે કરવી જોઈએ ?

“યથા ચતુર્ભિઃ કનકં પરીક્ષયતે, નિર્ગર્ષણચ્છેદનતાપતાડનૈઃ ।

તથૈવ ધર્મો વિદુષા પરીક્ષયતે, શ્રુતેન શીલેન તપોદયાગુણૈઃ”-

જેમ ઠપ, છેદ, તાપ અને તાડન એ ચાર પ્રકારે કનક (સોના) ની પરીક્ષા કરવામાં આવે છે તેમ શ્રુત (જ્ઞાન), શીલ (સદાચાર), તપ અને દયા ગુણવડે વિદ્વાન્ માણસ ધર્મ-સ્તનની પરીક્ષા કરે છે.

ઇતિશમ્.

સુતસુત્રાવલી.

સમ્યગ્ જ્ઞાન અભ્યાસયોગેજ સાચી સમજ આવે છે.

તન ધન ઠકુરાઈ, સર્વ એ જીવને છે.

પણ ઈંકજ દુહીલું, જ્ઞાન સંસારમાં છે;

ભય જળ નિધિ તારે, સર્વ જે દુઃખ વારે,

નિજ પર હિત હેને, જ્ઞાન તે કાં ન ધારે.

૧.

જય ઋષિ ઠક ગાથા, બોધથી ભય નિવાર્યો,

ઠક પદથી ચિંતાતી-પુત્ર સંસાર વાયો;

શ્રુત ભણત સુજ્ઞાની, માસ તુસાદિ થાયે,

શ્રુતથી અભય હાયે, રોહિણી ચાર નાયે.

૨.

“જ્ઞાન એ અપૂર્વ રસાયણ, અમૃત અને અશ્વર્ય છે એમ સમર્થ શાસ્ત્રકારો ઠહે છે.”

જીવને પૂર્વ પુન્ય જોગે મુંદર-મનોહર-મજાનુત-નીરોગી દેહ મળી શકે છે, જેને દેખી અન્ય જનો ચકિત થઈ જાય છે તેમજ તેમાં મોહિત બની જાય છે; વળી પુન્ય જોગે વિશાળ લક્ષ્મીનો સંજોગ થઈ શકે છે, જેને દેખી લોકો તેને કુબેર લોકની પ્રસન્નતા ઉપનામ આપે છે; તેમજ પુન્ય જોગે જીવને મન-

સમ્યગ્ જ્ઞાન અભ્યાસયોગે જ સાચી સમજ આવે છે.

૩૨૭

માનતી મોટી ઠકુરાઈ, મોટા માનવતા હોદ્દા, ખીતાબ વિગેરે એનાયત થાય છે; જે દેખી લોકો તેની મુક્ત ઠંઠથી પ્રશંસા કરે છે. આ બધું પૂર્વ પુન્ય જોગે જીવને પ્રાપ્ત થવું મુશ્કેલ છે. દુર્લભ કેવળ જીવને સાચું-સમ્યગ્ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવું એજ છે. ભવ ભવની ભાવડ ભાંગનાર સાચું-સમ્યગ્ જ્ઞાનજ છે. વિનય-બહુ-માન સહિત સદ્ગુણની સેવા-ભક્તિ કરતાં ભવ્ય જીવને એવું સાચું તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. તેનાં કૃપા અલૌકિક ક્રિયાં છે અને એથીજ એવા અમૂલ્ય જ્ઞાન માટે યત્ન કરવો જરૂરનો છે. સદ્ગુણની સાચા દીલથી વિનય-બહુમાન સહિત સેવા ભક્તિ કરતાં તેમની કૃપાથી સહેજે સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે; એટલે જીવના ઉપર આવી રહેલાં કર્મનાં આવરણો એાછાં થતાં જાય છે અને એથી અંતરમાં જ્ઞાન ઉગર-પ્રકાશ થતો જાય છે, જેથી જીવને સત્યાસત્ય, હિતાહિત, કૃત્યા-કૃત્ય, લાભાલાભ, ભક્ત્યાભક્ત્ય, પેયાપેય અને ગુણ દોષનું ખરું જ્ઞાન થઈ શકે છે. આનું છેવટ પરિણામ એ આવે છે કે જીવને સત્ય-હિત માર્ગ તરફ રૂચિ-પ્રીતિ વધતી જાય છે અને અસત્ય-અહિત માર્ગ તરફની રૂચિ ઘટતી જાય છે. આ રીતે અનુક્રમે વધતા જતા વિવેક-અભ્યાસ વડે જીવને ચિન્તામણિ રત્ન સરખા અમૂલ્ય સમકિત રત્નની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. જેમ એકઠા ઉપર કરેલાં સઘળાં મીઠાં સાર્થક થાય છે તેમ સમકિત સહિત કરવામાં આવતી સઘળી કરણી લેખે થાય છે, પ્રમાદ દોષ એાછો થતો જાય છે અને ક્ષમા, મૃદુતા (નમ્રતા), સરસતા અને સંતોષાદિક સદ્ગુણો પ્રગટ-પેદા કરવા આત્મા જાગ્રત થતો જાય છે એટલે વીર્યોદ્ધાસ વધતો જાય છે અને શુદ્ધ આચાર-વિચારનો અભ્યાસ કરવા આત્મા સમર્થ થઈ શકે છે. એ રીતે વિનયપૂર્વક કરેલ સમ્યગ્ જ્ઞાનનું આવું રૂડું પરિણામ આવે છે. સમ્યગ્ જ્ઞાન ઠહો કે આત્મ જ્ઞાન સાથે આત્માનું ખરું હિત-ઠલ્યાણુ સાધી શકે એવી સત્તી કરણી લખે છે-એક રસ થાય છે ત્યારે તે જલહી જીવને જન્મ મરણનાં દુઃખમાંથી મુક્ત કરાવી શકે છે. જેમ જળમાં જળનો રસ સાથેજ મળી રહે છે તેમ સમ્યગ્ જ્ઞાનમાં સાચી કરણી પણ સાથેજ મળી રહે છે, તે એક ખીનથી વિખૂટાં રહેતાંજ નથી. પછી તે કરણી બાહ્ય રૂપે હોય કે અભ્યંતર રૂપે હોય. શુદ્ધ ઉપયોગ સહિત કરાતી સાચી કરણી સઘળાં દુઃખનો અંત કરે છે અને વિશેષમાં તેથી અન્ય અનેક ભવ્ય જીવોનું પણ હિત સધાય છે. મતલબ કે ચાવા સરસ સ્વભાવી જીવનું પોતાનું ઠલ્યાણુ તો નિઃસંશય થાય છે પણ એનું અનુભવન કરનારનું તેમજ યથાશક્તિ વદત વર્તન કરનારનું પણ સહેજે શ્રેય થઈ શકે છે. આ પ્રમાણે અનેક રીતે સ્વપરને ઉપકાર કરનારું સમ્યગ્ જ્ઞાન છે એમ જો સમજવામાં આવે તો પછી એનું અગત્ય જ્ઞાન ધન પૈત્ત કરવા છે સુખના અર્થી આદિ જોડેનાં લોકો કેસ દેવસ કરતાં લોકો

૩૨૮

જૈનધર્મ પ્રકાશ.

પૂર્વે જન્મ તામના કષિ-મુનિએ એક ગાથાના ગોષ માત્રથી મરણનો ભય નિવાર્યો (એ વાત શાસ્ત્ર પ્રસિદ્ધ છે) અને ચિદાનિપુત્રે ઉપશમ, વિવેક અને સંવર રૂપ પદના પરિચય માત્રથી ભવભ્રમણ નિવાર્યું. જ્યારે તેણે મહાત્મા મુનિ પાસેથી એ પદનું શ્રવણ કર્યું ત્યારે તે પદનો રહસ્યાર્થ જાણવાની ઇચ્છા થઈ. તત્સંબંધી મનમાં ઉંડો ગાલોચ કરતાં તેને તેનો યથાર્થ ભાવ સૂઝ્યો; એટલે તેણે ક્રોધાદિક ઇષાદને શમાવી દીધા અને હિતાહિત, કૃત્યાકૃત્ય, યાવત્ ત્યાગ્યાત્યાગ્યનો નિર્ણય કરી પોતાના એક હાથમાં રહેલું ખડ્ગ અને બીજા હાથમાં રહેલું સુગ્રીમાં કન્યાનું મસ્તક તથા દીધું. પછી પોતે એક મહાત્મા મુનિની પેરે કાયોત્સર્ગ ધ્યાનમાં નિશ્ચળપણે ઉભા રહ્યા. ત્યાં વળ જેવા તીક્ષ્ણ મુખથી ડાંખ મારતી અનેક છીડીઓ તેને વળગી, જેથી તેની કાયા ચાલણી જેવી થઈ ગઈ તોપણ પોતે નિશ્ચળ ધ્યાનથી ડગ્યા નહિ અને અઢી દિવસમાં આ ક્ષણભંજુર દેહનો ત્યાગ કરી પોતે સદ્ગતિના ભાગી થયા. એ સમયગ્ જ્ઞાનનો પ્રભાવ સમજ્યો. સમ્યગ્ જ્ઞાનના પ્રભાવથી જીવનું કેટલું બધું શ્રેય થાય છે? શ્રુત જ્ઞાનના ‘મા રૂપ મા તુષ’ એવા એકાદ અવિકારી પદના પ્રભાવથી માષ-તુષાદિક ઇધક જીવો સુજ્ઞાની થઈ પરમ ઈચ્છાણુ સાધી શક્યા છે અને એજ શ્રુત જ્ઞાનના જે થોડાક ઓલ રોહિણ્યા ચોરના કાનમાં પડી ગયા હતા તેના પ્રભાવથી તે અભયકુમાર જેવા બુદ્ધિવંતના હાથમાં આવી શક્યો નહોતો. અર્થાત્ પ્રભુના મુખથી નિકળેલાં થોડાંક વચન તેના કાનમાં વગર ઇચ્છાએ પડ્યાં હતાં તોપણ તેથી તે બધી જવા પામ્યો હતો. તો પછી જે ભવ્યાત્માઓ ભાવ સહિત સર્વજ્ઞ ભાષિત વચનોનો આદર કરે તેમનું તો કહેવું જ શું? તેઓ તો અવશ્ય સ્વશ્રેય સાધી શકેજ. એમ સમજી સત્ય જ્ઞાન અભ્યાસ કરવા સહુ કોઈએ ચીવટ રાખવી યુક્ત છે. એ જ્ઞાન-શુણવડેજ અનુક્રમે આત્મા અક્ષય મુખ પામી શકે છે. ઇતિશમ.

મનુષ્ય જન્મની દુર્લભતા અને તેની અનન્ય ઉપયોગિતા.

ભવજળાગ્રિ ભમંતા, કોઈ વેળા વિશેષે,
મનુષ્ય જન્મ લાવે, દુલ્લહો રત્ન લેખે;
સદ્ગુણ કર સુધર્મે, જન્મ તે ધર્મ યોગે,
પરભવ મુખ જેથી, મોક્ષ લક્ષ્મી પ્રભોગે. ૧
મનુષ્ય જન્મ પામી, આગમે જે ગમે છે,
શશિ વૃષ્ટિ પરે તે, શોચનાથી ભરે છે;
દુલ્લહ દશ કથા જન્યું, માનુષ્યો જન્મ એ છે,
વિવિધ ધર્મ વિવેકે, એટલાં સાચાં તે છે. ૨

મનુષ્ય જન્મતી દુર્લભતા અને તેની અનન્ય ઉપયાગતા.

૩૨૬

આ ચાર ગતિરૂપ સંસાર સાયરમાં કર્મવશ ચરણા પરણા અથડાતાં પછડાતાં તથાપ્રકારની અકામ નિર્જરાદિક યેગે અનુકૂળ સમયને પામી જીવ ચિન્તા-મણિ રત્નસમાન અમૂલ્ય માનવ ભવ મેળવી શકે છે. એવો અમૂલ્ય-દુર્લભ માનવ ભવ પામીને સર્વજ્ઞ ભગવાને બતાવેલા દાન, શીલ, તપ અને ભાવરૂપ ધર્મનું સેવન કરી તેને લેણે કરી લેવો યુક્ત છે. અહિંસા, સંયમ અને તપ લક્ષણ ધર્મ મહા મંગલકારી કહેવા છે. એ ધર્મમાં જેનું મન સદાચ વત્યો કરે છે તેને મેહોટા દેવ દાનવો પણ નમસ્કાર કરે છે. એ ધર્મનું યથાવિધ અખંડ આરાધન કરનાર સુનીશ્વરો મોક્ષનાં અક્ષય સુખ મેળવી શકે છે અને મુનિયોગ્ય મહાવ્રતોને પાળવાને અશક્ત એવા જે ભવ્ય જીવો તેનું દેશથી (અંશથી પણ) આરાધન કરે છે તે પણ સ્વર્ગાદિક સદ્ગતિનાં ત્રીયાતાં સુખ સંપાદન કરી અતે અક્ષય સુખ મેળવી શકે છે. એમ સમજી સાચા સુખના અર્થી ભાઈ ખુદનોએ પ્રમાદાચરણથી આ અમૂલ્ય માનવ ભવ વૃથા જવા દેવો નહિ. સ્વસ્થ સ્થિતિ-સંયોગાદિક અનુસારે સહુ કોઈએ યથાશક્તિ વ્રત નિયમનું પાલન કરી આ નરભવને સાર્થક કરવો જોઈએ. બુદ્ધિબળને પામી આપણે આપણું હિતાહિત સમજી હિતમાર્ગજ આદરવા ઉજમાળ થવું જોઈએ. પુન્ય જોગે લક્ષ્મી પામીને વિવેકસર તેનો જરૂર જેવા સ્થળમાં સદુપયોગ કરી લેવો જોઈએ અને વાંકપટુતા (વચન વદવામાં કુશળતા) પામીને પ્રાણીઓને પ્રીતિ ઉપજે એવાં નરમાશ ભરેલાં, મીઠાશવાળાં અને હિતરૂપ થાય એવાંજ વચન વદવાં જોઈએ. આ વિગેરે દુર્લભ સામગ્રી પૂર્વ પુન્યજોગે પામી જે ભવ્યાત્માઓ સ્વહિત કરી લેવા સાવધાન રહે છે તેજ પુન્યાત્માઓ અનુકૂળ પ્રસંગને પામી પર જીવોનું પણ હિત હેઠે ધરી કરી શકે છે; અને એ રીતે સ્વમાનવભવને સદ્ગણ કરે છે. આ માનવભવને ચિંતામણિ રત્નસમાન એટલા માટે ગણેલ છે કે એના વગર કોઈજીવ કદાપિ પણ અક્ષય અનંત મોક્ષસુખ મેળવી શકતો નથી. આવા ઉદાર આશ-યથી ઉત્તરોદયયન સૂત્રમાં આ માનવભવ દશ દૃષ્ટાન્તે દુર્લભ વખણ્યો છે. તે સાથે આર્યક્ષેત્ર, ઉત્તમ કુળ, ઇન્દ્રિય પટુતા, શરીરે સુખ, ધર્મશ્રદ્ધા-રૂચિ, સદ્-ગુરુયોગ અને વ્રત-નિયમરૂપ વિરતિના પરિણામ એ સર્વ ઉત્તરોત્તર પુત્રવરોજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. તેવી દુર્લભ શુભ સામગ્રી મહા પુન્ય જોગે પામ્યા પછી સુચ્છ જનોએ સ્વપર હિત સારી લેવા લગારે આગસ કરવું ન જોઈએ. એમ છતાં આગસ-પ્રમાદથી જે જનો આ શુભ સામગ્રીનો જોઈતો લાભ લેતા નથી, વાય-દામાં ને વાયદામાંજ પોતાનો બપો વખત વીતાવી દે છે તે બાપડને પાછળથી શશિ રાજની પેરે બહુજ શોચવું-પસ્તાવું પડે છે. શશિ રાજને તેમના વડીલ બંધુએ બહુ સમન્વયા છતાં તેણે વિપ્રયતૃષ્ણાદિકના પરવશપણથી તેનું કહેલું માન્યું

ન હતું, જેથી તે માઠા પરિણામે મરીને નરકમાં ગયો હતો. ત્યાં (નરકમાં) મહા ઠઠ્ઠર્યના સહન કરવી પડે છે તેથી તેને પોતાના સ્વચ્છંદ આચરણ માટે બહુજ ખેદ ઉપજવા લાગ્યો. પણ એથી વળે શું? જુરી જુરીને પણ નરકની શિક્ષા ભોગવવી તો પડેજ, એમાં કશું ચાલેજ નહિ. આ વાત સહુ કોઈને એક સરખી રીતે લાગુ પડે એવી છે. તેથી પાણી પહેલાંજ પાળ બાંધવા જેવી અગમચેતી વાપરી સ્વપર હિત સાધનવડે શાસ્ત્રોક્ત દશ દૃષ્ટાંતે દુર્લભ માનવભવ સફળ કરી લેવા ચૂકવું નહિ, જેથી પાછળથી પસ્તાવો કરવો પડે નહિ.

રાગ દ્વેષ અને મોહાદિક સર્વ વિકારોથી સર્વથા રહિત વીતરાગ પરમાત્મા હોય છે. તેમનાં પરમ હિતકર વચન એજ આગમ વચન છે. એ આગમ આપણને સત્ય માર્ગ બતાવે છે. એ મુજબ ચાલવાથી આપણા માનવ ભવ સફળ જ થાય છે.

ધૃતિશમ્.

ચંદ્રરાજાના રાસ ઉપરથી નીકળતો સાર.

અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૨૮૯ થી.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

પ્રેમલાલચંદ્રી તેના પિતાને કહે છે કે—“હે પિતાજી ! પ્રથમનો અસંભવિત વાર્તા છે અને વળી આપ સરખા વડીલની પાસે મારા જેવી બાળાએ કહેવી તે લાજ આવે તેવી છે, પરંતુ અત્યારે લગ્નથી કાર્યનો વિનાશ થાય તેમ હોવાથી કહેવી પડે છે. હે તાત ! આપે મને જે વર સાથે પરણાવી છે તે આ વર નથી. તે તો આભા નગરીનો ધણી ચંદ્ર નામે રાજા છે. આ હુજ તેની પાસે તૃણ તૂલ્ય છે. મારા પતિ વીરસેન રાજાના પુત્ર છે. આ વાત આપ ચોક્કસ ધ્યાનમાં લ્યો. એમાં કાંઈ પણ સંદેહ કરવા યોગ્ય નથી. આ હકીકત જો ખોટી પડે તો ચોરના ત્યાગ પ્રમાણે મારો ન્યાય કરજો. હું પ્રતિજ્ઞાથી બંધાઉં છું.”

સુભુદ્ધિ મંત્રીએ પૂછ્યું કે—“હે રાજપુત્રી ! તે શી રીતે બાણ્યું કે તારા પતિ આભાધણી ચંદ્ર નરેશ છે ? તે હકીકત સ્પષ્ટ રીતે તારા પિતા પાસે પ્રકટ કર.”

પ્રેમલા બોલી કે—“હે પિતાજી ! પાણી ગ્રહણ ક્રિયા થઈ રહ્યા પછી અમે સોગડાબાળ રમવા બેઠા ત્યારે તે બોલ્યા કે—‘બાળ રમવાના સુંદર પાસા તો આભાપુરીના પતિ ચંદ્રરાજને ત્યાં છે તે જો અહીં કોઈ લાવી આપે તો રમવામાં આનંદ આવે.’ મારા પતિના આવા અસંબંધ વચન સાંભળી મેં વિચાર્યું કે—‘આ શું કહે છે ? આભાનગરી તો પૂર્વ દિશાએ છે ને આતો પશ્ચિમ દિશાથી

ચંદ્રામ્બના ત્રાસ ઉપરથી નીકળતો સાર.

૩૩૧

આવ્યા છે. પણ કોઈએ ત્યાંના પાસાની વાત એમની પાસે કરી હશે અથવા એમનું મોસાળ ત્યાં હશે તેથી એ પાસાને સંભારે છે. 'મારું હૃદય ભોળું હોવાથી તે વચનના મર્મને હું સમજી શકી નહીં. વળી મેં એમ પણ વિચાર્યું કે- 'હવે સાથેજ રહેવાનું છે એટલે એનો ખુલાસો પુછી લઈશ, ઉતાવળ શું છે. 'ત્યાર પછી તેમને જમવા બેસાડ્યા તે વખતે મોઢક ખાઈ રહ્યા એટલે મેં સુગંધી જળ આપ્યું. તે વખતે તેઓ બોલ્યા કે- 'જે ગંગા નદીનું પાણી હોય તો તે મને મધુર લાગે. 'હું એ વચન સાંભળીને પણ વિસ્મય પામી. કેમકે ગંગાનદી તો પૂર્વ દિશા તરફ વહે છે અને આ તો પશ્ચિમ તરફથી આવ્યા છે છતાં તેને કેમ સંભારે છે ? પરંતુ ગંગાનદીના પાણીની જગપ્રસિદ્ધ નિર્મળતા સાંભળેલી હોવાથી સંભારતા હશે એમ ધારી મેં તે વિષે કંઈ પુછ્યું નહીં. ત્યાર પછી તેમણે કેટલાક આભાનગરીના વખાણ કર્યા. હે તાત ! તેમની વાણીમાં એવી અપૂર્વ મિઠાશ હતી કે એનું હું વર્ણન કરી શકતી નથી. તે તો હંસ જેવા હતા અને આ કુટ્ટી તો કાક જેવો છે. હે પિતાજી ! ત્યાર પછી અમે આનંદ કરતા બેસા હતા તેવામાં ત્યાં હિંસક મંત્રી આવ્યા. તેણે મારા પતિને કાંઈક સમસ્યા કરી. એટલે મારા પતિ હિંડ્યા. હું પાછળ ચાલી, એટલે હુટ હિંસકે મને રોકી રાખી. હું પણ સસરાનું સ્થાન અને પ્રથમ રાત્રી એટલે શરમાઈને પાછી વળી. તે વખતે મારા પતિ ગયા તે ગયા. મેં બહુ વાર રાહ જોઈ પણ પાછા આવ્યા નહીં. તેવામાં આ કુટ્ટો મારો પતિ થતો આવ્યો અને મને પ્રીતિ બતાવવા લાગ્યો. હું તેનાથી દૂર જઈને ઉભી રહી અને એનું વચન મેં માન્યું નહીં. કારણકે હું તરતજ તેને આકૃતિ તેમજ ચાલ અને શબ્દાદિવડે ઓળખી ગઈ હતી. જ્યારે મેં તેનું કાંઈ માન્યું નહીં ત્યારે ત્યાં આવેલી તેની ધાવમાતાએ પોકાર કર્યો અને તે બધાએ મળીને સંકેત કરી રાખ્યા પ્રમાણે મને વિષકન્યા ઠરાવી. હે તાત ! આ બધું હું અક્ષરશઃ સત્ય કહું છું. આ કુટ્ટી કોઈ બીજી સ્ત્રીનો પતિ હશે, મારો પતિ તો ચાલાધણી છે. સિંહલ રાજ્યે આપને ભોળવ્યા છે અને વગર વાંકે મારી ઉપર મોટો જીલમ ગુજાર્યો છે. હે પિતાજી ! મારી કહેલી આ હકીકત જો આપને સત્ય લાગે તો સ્વીકારો, નહીં તો પછી આપને યોગ્ય લાગે તેમ કરો. કારણકે પુત્રીનું ભાગ્ય તો પિતાને આધીન છે. પુત્ર ને પુત્રીમાં બહુ ફેર છે. પુત્રી તો 'દીકરીને ગાય દોરે ત્યાં જાય. ' એ કહેવત પ્રમાણે આપ જે પ્રમાણે ફરમાવો તે પ્રમાણે કરવાને બંધાયેલી છે. પુત્ર તેવો પ્રતિબંધમાં નથી. પરંતુ આપે તે પૂર્વેના વચન ઉપર પ્રતિત્ત કરવા લાયક નથી. પછી આપ મારા પર કોષ કરશો તો મારો તો કાંઈ ઉપાર નથી. મારે કર્યો કરવાનું કોઈ સ્થાન નથી. પણ આપે જે કરવું તે

વિચારીને કરવું યોગ્ય છે કે જેથી આપનો યશ વધે અને પાછળ પશ્ચાત્તાપ ન થાય. આથી વધારે હવે મારે કાંઈ કહેવાનું નથી.”

પ્રેમલાલજી આ પ્રમાણે કહી રહી એટલે મુખુદ્ધિ મંત્રીએ રાજા પ્રત્યે કહ્યું કે—“હે સ્વામી ! રાજપુત્રીની હકીકત બધી મને તો સાચી લાગે છે. આ કોઠી તો તેનો વર નથી એ નિશ્ચય છે. માટે હવે આપ પ્રેમલાલને આપણે ત્યાં રાખો અને આલાનગરીએ શોધ કરવા માણસ મોકલો. ત્યાં ચંદ્રરાજ છે ? અને તે પરણી ગયેલ છે કે શી રીતે છે ? આ વાતની તજવીજ કરાવતાં ખરી હકીકત જાહેરમાં આવશે અને પ્રભુ ઠરશે તો બધાં સારાં વાનાં થશે. હવે આ પુત્રીને હણવી તે તો ઘટિતજ નથી, કેમકે પછી સત્ય જાહેરમાં આવે તો પણ નકામું છે માટે હાલ એની શિક્ષા મુલતવી રખાવો.”

રાજા બોલ્યો કે—“મને પણ પુત્રીની વાત સાંભળતાં કાંઈક તકંટ થયું હોય એમ ભાસ થાય છે, તો હમણાં એને તમારે ત્યાં રાખો. આપણે પાછી તજવીજ કરશું એટલે સત્ય હશે તે તરી આવશે.”

મંત્રીએ રાજાનું વચન ઠણુક કર્યું અને રાજપુત્રીને પોતાને ત્યાં લઈ ગયો. જેને દૈવ રાખે તેનો વાંકો વાળ કરવાને કોઈ સમર્થ નથી. મંત્રીએ રાજપુત્રીને બેસાડી જમાડીને શાંત કરી. પછી કહ્યું કે—“તું લગારે ચિંતા કરીશ નહીં, હવે અશુભ પળ ગઈ છે; હું પ્રયાસ કરીને તારા પિત્તને મેળવી આપીશ, વળી તારા પિતા પણ કાલે તારા પર પ્રસન્ન થશે. તે તરફની ચિંતા પણ કરીશ નહીં.” આ પ્રમાણે ધીરજ આપવાથી રાજપુત્રી મંત્રીને ત્યાં શાંત થઈને રહી.

સંધ્યા સમયે સૂર્ય અસ્ત થયો, સંધ્યા ખીટી, તે અવસરે દરરોજના નિયમ પ્રમાણે રાજા રાજસભા ભરીને બેઠો. મંત્રી પણ હાજર થયો. પછી અવસર જોઈ સભા સમક્ષ ઉભા થઈને તેણે મહારાજ રાજાને અરજ કરી કે—“હે સ્વામી ! આપણે જે ચાર સચિયોને સિંહલપુરી મોકલ્યા હતા તેને તેડાવીને પુછો. તેમણે સિંહલ રાજાના પુત્રને જોયેલ હશે. તેઓ જે વાત ખરી હશે તે કહેશે. હાથમાં રહેલા કંકણને જોવા માટે આદર્શની શી જરૂર છે ?”

રાજાને એ યુક્તિ પસંદ આવી એટલે કહ્યું કે—“ખરી વાત છે, તેઓને જલદી બોલાવી મંગાવો, તેનાથી આપણને સાચી હકીકતની ખબર પડી શકશે.” રાજાનો હુકમ થતાંજ મંત્રીએ તે ચારેને બોલાવી મંગાવ્યા. તેઓ પણ તરતજ હાજર થયા એટલે રાજાએ તેમને કહ્યું કે—“અરે સચિયો ! તમે સિંહલપુરી રાજપુત્રીનો વિવાહ મેળવવા ગયા હતા, તો ત્યાં જઈને વરને જોયો હશે કે કેમ ? જે વાત ખરી હોય તેજ કહેજો, કિંચિત્ પણ અસત્ય ન કહેશો. અને ખરત્ય બાદ રહેશે નહીં. કેમકે તે મહા પાપ છે.”

રાજના આવા દગાણુ ભરેલા વચનો સાંભળી ચારે જણાએ પરસ્પર સંજ્ઞા કરીને એક વિચાર કરી લીધો. પછી તેમાંથી એક જણ બોલ્યો—“ હે સ્વામી ! હું તો મારો દોષ જો છે તે આપની પાસે પ્રગટ કરું છું. મેં તમારું નિમક ખાધું છે તે હરામ કરવાનો નથી. અમે સિંહલપુરીએ ગયા અને ત્યાંના રાજા પાસે જઈ સગાઈ સંબંધી વાત કરવા માંડી. એટલામાં મારી વીંટી ઉતારે વિસરી ગયો હતો તે મને સાંભરી એટલે હું તે લેવા ગયો. પાછળ આ ત્રણ જણે વિવાહ નક્કી કર્યો. મેં કાંઈ કુંવરને જોયો નથી ને હું વિવાહ મેળવવામાં પણ નથી. હું તો જેવું છે તેવું આપને કહી દઉં છું. બાકી હું ચાકરીચાર થયો છું; તે મારો અપરાધ થયો છે. ”

પહેલા સચિવે આ પ્રમાણે બતાવટી વાત કહી પણ રાજા તે ઉપરથી સમજી ગયો કે—“ આ સાક્ષી લથડ્યો છે, પણ તેણે કુંવરને જોયો નથી એ તો ચોક્કસ છે. ’ હવે જોઈએ બીજા શું કહે છે.

બીજા સચિવ ઉભો થઈને બોલ્યો કે—“ હે સ્વામી ! હું આપની પાસે સાચે સાચું કહીશ, અસત્ય જરા પણ નહીં કહું. કેમકે સર્પ પણ દરમાં સીધોજ ચાલે છે, ત્યાં વાંકો ચાલી શકતો નથી. એટલે હું આપની પાસે ખૂટું કહેવાનો નથી. હે સ્વામી ! વિવાહ કરવાની વાત કરવા બેઠા તે વળને મને આગલા દિવસના ભોજનનું અજીર્ણ થવાથી હું દેહચિંતા માટે ગયો હતો, ત્યાંથી પાછા આવતા સુધી મારી રાહ ન જોતાં બાકીના ત્રણ જણાએ વિવાહ મેળવ્યો છે, મને તો ગણત્રીમાં પણ ગણ્યો નથી. બાકી આપણે તો કુંવર કાળો છે કે ગોરો છે ? તે જોયોજ નથી. મારી તો કુંવરને જોવાની હોંશ પણ મનની મનમાંજ રહી ગઈ છે. ”

રાજા બીજા સચિવના વચનો સાંભળીને વધારે સંશયમાં પડ્યો અને વિચાર્યું કે—“ આ પણ સાચું બોલતો નથી પરંતુ આણે કુંવરને જોયો નથી એ તો ચોક્કસ છે. ’ પછી ત્રીજાને પુછ્યું એટલે તે બોલ્યો કે—“ હે સ્વામી ! મારી વાત સાંભળો. હું વિવાહ મેળવ્યો તે વખત હાજર નહોતો એટલે મેં કુંવર કાળો છે કુળડો છે કે કેવો છે તે જોયું કે જાણ્યું નથી. મને તો સિંહલ રાજાનો ભાણેજ રી-સાઈને જોતો રહેતો હતો તેને મનાવવા મોકલ્યો હતો. હું તેને મનાવીને આવ્યો તેવામાં તો ત્રણ જણાએ વિવાહ મેળવેલો હતો. હું એ અવસર ચૂક્યો તે બરી વાત છે, ને એ મારો અપરાધ પણ થયો છે. પરંતુ હું કુંવરને દીકા શિવાય દીકાનું આપની પાસે જોડું કહેતો નથી. કેમકે હું આપની છવછાવામાં રહું છું તેથી મારાથી જોડું તો બેલાયજ કેમ ? વળી એક દાર તો કાકણ પણ હોઈ શકી કહેવાતું છે. એટલે હું જો પરેખરું છે તે કહું છું. ” આ વાત સાં

૩૩૪

જેનધર્મ પ્રકાશ.

ભળીને રાજાએ બોલ્યું કે ‘આ પણ ખોટો છે, પરંતુ એણે કુંવરને જોયો નથી એ વાત ચોક્કસ છે.’

પછી રાજાએ ચોથા સચિવને કહ્યું કે—‘હવે તમે કહો, તમારો વારો આવ્યો છે, પણ જે કહો તે સાચું કહેજો. જો ખૂટું કહેશો તો પછી તેનો બાકો જે ભોગવવો પડે તેમાં મારો વાંક કાઢશો નહીં, કેમકે હું રૂઢિમાન થઈશ તો પછી કોઈની શરમ રાખવાનો નથી. મને યોગ્ય લાગશે તે શિક્ષા કરીશ. માટે જે બોલો તે સાચું જ બોલજો.’ રાજાના આ પ્રમાણેના સખ વચનો સાંભળીને ચોથા સચિવે વિચાર્યું કે ‘હવે ખોટું ચાલવાનું નથી, માટે સાચેસાચું જ કહી દેવું.’ તેણે કહ્યું કે—‘હે રાજા! હું આપને ખરેખરી વાત કહું છું તે સાંભળો. અમે સિંહણ રાજા પાસે રાજપુત્રીનો વિવાહ મેળવવા ગયા ત્યારે ત્યાં જઈને સિંહણરાજાને વિવાહ માટે ઘણું કહ્યું, છેવટે હિંસક મંત્રીએ માંડ માંડ હા પાડી. પછી અમે કહ્યું કે—કુંવરને દેખાડો. ત્યારે હિંસક કહે કે—તે તો તેને મોશાળ ભણવા ગયેલ છે. અમે કુંવરને જોવા બહુ હડ કયો, ત્યારે હિંસકે અમને ચારે જણને કોડ કોડ સોનંયા આપીને ભોળવ્યા. એટલે અમે તમારા સેવક છતાં લાલચમાં લેવાઈ ગયા ને વિવાહ મેળવ્યો. આ પ્રમાણે અમે તમારાથી પ્રપંચ કર્યો. અમે કુંવર કેવો છે તે બીલકુલ જોયેલ નથી. અમે તો કુડકપટના ઘર હિંસક મંત્રીને જ જોયેલ છે. આ પ્રમાણે અમારી ખરેખરી હકીકત છે. હવે આપને જે યોગ્ય લાગે તે કરો. અમારી મોટી તકનીક આવી છે એ હું મારે મોઢે કબુલ કરું છું.’

રાજાને આની વાત સાચી લાગી એટલે રાજાએ તેને કહ્યું કે—‘તે ખરેખરી વાત કહી છે, મને તારો વિશ્વાસ આવે છે.’ પછી રાજાના મનમાંથી પ્રેમલા ઉપરનો રૂપ તદ્દન નાશ પામ્યો. જ્યારે પુણ્યનો ઉદય થયો ત્યારે બધા સંયોગ અનુકૂળ મળી ગયા. રાજાએ ચારે જણને ગુંડો માફ કરીને છોડી દીધા. અને સુબુદ્ધિને કહ્યું કે—‘હવે મને તમામ સિંહલ રાજાનું કપટ ભાસે છે. પ્રેમલાનો બીલકુલ વાંક નથી. તેને પરણીને ગયો તે પુરૂષ અન્ય છે એ ચોક્કસ થાય છે, આ કુટ્ટીએ દ્રોહનું મારી પુત્રીની વિરગતા કરી છે. હવે આપણે તેના ખરા વરની (ચંદરાજાની) શોધ કરવાની જરૂર છે.’ મંત્રીએ કહ્યું કે—‘આપે કહ્યું તે જરાગર છે, પરંતુ જ્યાં સુધી ચંદરાજાનો પત્નો ન લાગે ત્યાં સુધી સિંહણ રાજાને સહકુટુંબ અહીં રાખવો રાખવો થોડું જોઈએ.’ રાજાને તે વાત વ્યાજબી લાગી એટલે તેણે સિંહણ રાજાને સહકુટુંબ જમવા તેણે. તે પણ જમવામાટે જાને લઈને આવ્યો. એટલે રાજાએ સિંહણ રાજા, તેની રાણી, કુટ્ટી પુત્ર, હિંસક મંત્રી ને કપિલા ધાત્ર્ય-એ પાંચે જણને રાજાની બીજી બધાને તેના

ચંદ્રરાગના રાસ ઉપરથી નીકળતો સાર.

૩૩૫

દેશ તરફ જવા રગ્ત આપી. તેઓ પણ બધા સ્વદેશ તરફ સ્વાને થઇ ગયા અને પાંચ જણા વિમળાપુરીમાં કેદીની સ્થિતિમાં રહ્યા સતા પોતાના પાપનો પસ્તાવો કરવા લાગ્યા.

હવે ચંદ્રરાગની શોધને માટે રાગએ તજવીજ કરવા માંડી. એક મોટી દાનશાળા માંડાવી અને ત્યાં બહાર ગામથી જે આવે તેને અન્નવસ્ત્રાદિ આપવા માટે પ્રેમલાલચ્છીને તેની અધિકારિણી બનાવી. રાગએ સૂચવ્યું કે—“જે કોઇ પરદેશી નવો આવે તેને તારે આભાનગરીની બગર પુછવી ને જો કોઇ બગર આપે તો તારે મને બગર કરવા.” ત્યારથી પ્રેમલાલચ્છી પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે દાનશાળામાં રહીને દાન આપે છે અને નવા નવા પચિક આવે તેને આભાનગરીનું વૃત્તાંત પુછે છે, પરંતુ કોઇના તરફથી તેનો પત્તા મળી શકતો નથી.

હવે કેવી રીતે ચંદ્રનૃપતિના સમાચાર મળે છે અને ત્યાર પછી તેને મેળવવા માટે શું પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે ઇત્યાદિ હકીકત હવે પછીના પ્રકરણોમાં જોઈશું. હમણા તો આ પ્રકરણમાં રહસ્ય શું છે? તેનો વિચાર કરીએ ને તેમાં રહેલો સાર હૃદયમાં ધારણ કરીએ.

પ્રકરણ ૧૩ માનો સાર.

આ પ્રકરણમાં મુખ્ય હકીકત પ્રેમલાલચ્છીને માથેથી કલંક ઉતરે છે અને ખરી વાત પ્રસિદ્ધિમાં આવે છે એટલી છે. પરંતુ તેની અંદર કર્મની સ્થિતિનું અને તેના હૃદયની વિચિત્રતાનું પ્રકટ દર્શન થાય છે. જુઓ, પ્રેમલાને અશુભનો ઉદય તીવ્ર થયો ત્યારે તેના પ્રાણ વિનાશ કરવા મુખી સ્થિતિ આવી પહોંચી અને તેવા અશુભનો ઉદય સંપૂર્ણ થયો એટલે તે સ્થિતિ બદલાણી. ધીમે ધીમે પાછી રાગને પ્રિય હતી તેવીજ પ્રિય થઇ પડી અને તે સંપૂર્ણ નિરપરાધી છે એમ રાગના લક્ષમાં પણ ઉતર્યું. બીજી તરફથી સિંહલ રાગનો પરિવાર જેમાં હિંસક મંત્રી મુખ્ય સુત્રધાર છે, તેણે પોતાની પ્રપંચગ્રાજી એવી ખેડી કે છેવટ મુખી ખરી હકીકતની કોઇને બગર પડવા ન દીધી. ચંદ્રરાગને ઠાઠી મુકી પોતાના કુટુંબી પુત્રને દાખલ કરતાં મુખી પણ ફાળ્યા. પ્રેમલાને વિષકન્યા ડરાવી અને પોતે જેવા હતા તેવા ચોખ્ખા રહ્યા. પરંતુ જ્યારે પાપનો ઘડો પૂરો ભરાણો ત્યારે તે બધી વાત એકદમ વિસરાણ થઈ ગઈ. ખરી હકીકત ચોથા સચિવે પ્રગટ કરી અને રાગને તેઓ બધા પૂરેપૂરા અપરાધી છે એમ ખાતરી થઈ. જેને પરિણામે તેમને કેદખાનું વેડવાનો વખત આવ્યો. જુઓ પાપનું પરિણામ કેવું આવે છે. એકવાર કદિ પાપી બચી જાય, ઉલટો માન સન્માન પામે પરંતુ તેનું પરિણામ તેને વધારે મોટી સજામાં પડવાનુંજ આવે છે. પહેલીવાર થોડી શિક્ષામાંથી જે

૩૩૬

જૈનધર્મ પ્રકાશ.

બચી ગયા તે મોટી શિક્ષા ભોગવવા માટેજ. કેમકે જો પહેલી વખતજ તેને અલ્પ શિક્ષા ભોગવવાનો વખત આવ્યો હોત તો તે મોટું પાપ ન કરત ને મોટી શિક્ષા ન પામત. અહીં સિંહલ રાજ્યે પણ વિવાહ મેળવતી વખત ના પાડી હોત અથવા પુત્રને પરણાવવાને લઈ આવ્યા તે વખત ના પાડી હોત તો આવી શિક્ષા ભોગવવી ન પડત; પરંતુ ભાગ્યમાં કેટલાનું ભોગવવાનું લખેલું હોય તે કેમ ફરે? નજ ફરે.

હવે આપણું પ્રસ્તુત પ્રસંગ ઉપર આવીએ. આ પ્રકરણના પ્રારંભમાં પ્રેમલા પોતાના પિતાની પાસે બધી વાત પ્રકટ કરતાં કહે છે કે “પુત્રીએ આવી પોતાના પતિ સાથેના એકાંત સમયની વાત પિતા કે વડીલ પાસે પ્રકાશિત કરવી તે યોગ્ય નથી, પરંતુ અત્યારે બીજા ઉપાય નથી, કેમકે તે વિના આપના મનમાંથી કોઈ રીતે શક્ય નીકળે તેમ નથી.” પ્રેમલાએ કહેલી વાત આપણું પ્રથમ પણ વાંચી ગયા છીએ તેથી હવે આંહી ફરીને લખવાની જરૂર નથી. પરંતુ તેમાંથી સાર ગ્રહણ કરવાનો એ છે કે-વિચક્ષણ માણસ કોઈને ભુલાવામાં રાખવા ઈચ્છતા નથી. પછી જો તે અજ્ઞાનપણાથી ખરી વાત ન સમજે અને એને નહીં તો પોતે બીજી રીતે પ્રતિજ્ઞાના ભંગમાં ન આવી પડતા માટે ખરી વાત સ્પષ્ટ પ્રકાશિત પણ કરતા નથી. આ વિચક્ષણ મનુષ્યોની એકા પાસ ધ્યાત આપવા લાયક ને અનુકરણીય છે. ચંદ્રરાજ્યે સમસ્યામાં પ્રેમલાને સમન્વયું પણ તે બરાબર સમજી નહીં. એટલે પોતે સિંહલ રાજા સાથે બંધાયેલ હોવાથી પ્રગટ ખુલાસો ન કર્યો. આગળ ચાલતાં પ્રેમલા કહે છે કે-“હું મારા પતિ હિંસકની ઠરેલી સંજ્ઞાથી ચાલ્યા ત્યારે તેની પાછળ જતી હતી પણ હિંસકે આડા પડીને જવા ન દીધી એટલે હું શરમાઈને પાછી વળી.” કુળવાન સ્ત્રીનું ભુષણજ લક્ષ્મ છે. જોકે કોઈ વખત તેથી કષ્ટ પણ ભોગવવું પડે છે, અગવડ વેઠવી પડે છે, ધારી અભિલાષા પૂર્ણ થતી નથી, પરંતુ તેવા કારણને લઈને મર્યાદા તણ દેવી એ કુળવધુને ધર્મ નથી. મર્યાદા છોડવાનું કારણ ઘણી વખત તો અશુદ્ધતી સ્વતંત્રતા ભોગવવાની પ્રબળ ઈચ્છાજ હોય છે. આ જમાનો એ બાળ્યમાં બહુ આગળ વધેલો છે અને તેથી મર્યાદા દિનપરદિન બહુજ ઘટતી જાય છે. જોકે હજુ પણ કુળવાન સ્ત્રી પુરૂષ વધારે મર્યાદા જાળવે છે અને તેજ ખરી રીતે તેના ભુષણરૂપ છે.

પ્રેમલા જ્યારે પોતાની હકીકત કહે છે ત્યારે રાજાને ખાતરી થવા માટે સુ-શુદ્ધિ મધ્યમ હેટલાક સવારો પુછી વાતને દૃઢ કરે છે. પ્રાંતે રાજાને એટલી તો ખાતરી થાય છે કે “આમાં કોઈક પ્રપંચ થયેલો છે.” રાસના કરતાં અહીં કહે છે કે-“જ્યારે રાસને સત્ય ભાષાવાચીની ઉભરી જમાને છે.” રાજા હજુ પણ સ-

ત્રીને પોતાને ત્યાં ન રાખતાં સુખુદ્ધિને ત્યાં રાખવા કહે છે. સુખુદ્ધિ તે દુઃખાનને માન આપી પોતાને ત્યાં તેને લઈ જાય છે અને સારી રીતે દીક્ષા આપી તેને શાંત કરે છે. પછી વિચાર કરતાં તેના મનમાં નવો તર્ક પેદા થાય છે; એટલે તે રાજસભામાં જઈને રાજ પાસે પ્રકટ કરે છે.

દરરોજ સંધ્યાકાળે રાજ્યોને કચેરી ભરવાનો રીવાજ પૂર્વે હતો. તે વખતે તમામ અધિકારીઓ હાજરી આપતા હતા. દેશી પરદેશી નવા વેપારીઓ આવતા હતા. નવા નવા અનુભવની વાતો થતી હતી. અન્ય અન્ય દેશના પંડિતો પણ આવતા હતા. વિદ્યાવિનોદ પણ ચાલતો હતો. કેટલીક વખત ગાનતાન પણ થતાં હતાં અને કેટલીક ક્યોદોના ઈનસાફ પણ તરતજ તાર્કાગિક કરવામાં આવતા હતા. આ પ્રસંગ બુદ્ધિમાનોને આતુર્ય મેળવવામાં બહુજ ઉપયોગી હતો. અને તેજ કારણથી ચતુરાઈના મૂળ જે પાંચ કહેલા છે તેમાં રાજસભા પ્રવેશ ગણાવેલો છે. હાલમાં તે પ્રવૃત્તિ ઘણે ભાગે બંધ પડી ગયા જેવી છે. કદિ કોઈ જગ્યાએ તેવી પ્રવૃત્તિ હશે તો તે પણ મુંગી સભા હોય તેવો દેખાવ આપે છે, તેથી તેમાંથી અછત મળે તેવું દૃષ્ટિગોચર થતું નથી. હાલ તો રાજસભા પ્રવેશનું સ્થાન ન્યાયકોર્ટોએ અમુક અંશે લીધેલું છે અને તેમાં પણ ખરી રીતે હાઈકોર્ટોજ તે પંક્તિમાં મુકવા યોગ્ય છે.

મંત્રી વિરાહ મેળવવા ગયેલા ચારે સચિવોને બોલાવીને પુછવાનું સૂચવે છે તે રાજને ઘટિત લાગે છે. એટલે તરતજ તેઓને તેણવામાં આવે છે ને તે હાજર થાય છે. પરંતુ રાજના પુછેલા સવાલના જવાબમાં પોતે લીધેલી ફરિયાદ છુપાવવા માટે ત્રણ સચિવો જુદાં જુદાં બાનાં બતાવી પોતે વિરાહ મેળવતી વખતે હાજર નહોતા એમ જાહેર કરે છે. એક વાર ફરજ ચુકનાર-અસત્ય માર્ગે ચાલનારને ત્યારપછી પોતાના બચાવ માટે કેટલી વખત અસત્ય બોલવું પડે છે તે અહીં સ્પષ્ટ થાય છે. જેની નોકરી ખાય છે, જેનો વિશ્વાસ ધરાવે છે, જેનું નીમક આપું છે તેની પ્રાણુથી વહાલી પુત્રીને પણ ખાણમાં નાખી દેતાં એવા લાલચુ માણસો ઈસા નથી. આધુનિક સમયમાં પણ કન્યાવિક્રયાદિ પ્રસંગમાં તેમજ તે વિનાના પ્રસંગમાં પણ વચ્ચે વાત કરનારા લાલચને વશ થઈને કન્યાને દુઃખના ખાણમાં હોમી દે છે અથવા વરને લાકડે માકડું વળગી દઈ પોતાનો સ્વાર્થ સાધી જાય છે. અને તેની પર રાખેલા વિશ્વાસનો ઘાત કરે છે. ત્રણ સચિવોએ કહેલી હકીકતજ તેઓ જાહેર કરે છે એમ બતાવે તેવી હતી. પરંતુ તેમાં રાજપુત્રને ન જોવાનો મુંદા ખરો હતો એટલું રાજ ગ્રાહ્ય કરી લે છે. પછી જોયા સચિવને પુછતી વખતે રાજ તેને પ્રથમથીજ વધારે સત્તાવે છે અને જાહેર બોલે તો પોતે ઘણી સખત શિક્ષા કરશે એમ કહીને તેને ચેતાવે છે.

એટલે તે રાજતેજ ખમી શકતો નથી અને શિક્ષાનો લાય તેને સાચું કહેવા પ્રેરે છે, એટલે તે સાચેચાચી હકીકત રાજ પાસે પ્રકાશિત કરે છે. રાજને જે બહુબું હતું તે તેના જવાબમાંથી મળી જાય છે એટલે પછી તેઓનો અપરાધ તો જ કે ધણો બારે હતો છતાં માત્ર માછી માગવાથીજ તેઓને છોડી દે છે.

હવે રાજ શું કરવું? તેના વિચાર કરે છે. તે વખતે મંત્રી સલાહ આપે છે કે—‘હવે આપણે ચંદ્ર રાજનો પત્તો મેળવવો, પણ ત્યાંસુધી આ પ્રપંચી મંત્રીને છુટી થવા ન દેવી; એને કેદ કરી રાખવી.’ આવી સલાહ આપવામાં આકરા ગુન્દામાં બમીન ઉપર છોડવામાં આવતા નથી તેમાં જે મુદ્દો રહેલો છે તેજ મુદ્દો સમાયેલો છે. એટલે એવા ગુન્દેગાર છુટા રહેવાથી ખોટા પુરાવા ઉભા કરે છે અથવા સાચા પુરાવા તોડી નાખે છે. આ પ્રપંચી મંત્રીમાં હિંસક મંત્રી એવો દુષ્ટ સ્વભાવવાળો છે કે વખતે તે લાગ આવે તો તેની સામેના મુખ્ય સાક્ષી ચંદ્રરાજનોજ વિનાશ કરી નાખે. આ કારણથી તે લોકોને કળગે રાખવાની મુયુદ્ધિ મંત્રી સલાહ આપે છે, અને રાજને ગળે તે વાત તરતજ ઉતરે છે.

પછી રાજ સિંહલરાજને સપરિવાર પોતાને ત્યાં જમવાનું નોતરું કહેવ-સાવે છે. એટલે તે પણ વેવાઈને ત્યાં જમવા જવાનો કડાવો લેવા અને કુટ્ટીવર સાસરાને ઘેર જમવાનો કડાવો લેવા, સિંહલરાજની રાણી વેવાણને મળવા અને હિંસક મંત્રી મોટો શીરપાવ મેળવવા હોશિ હોશિ આવે છે. પણ ત્યાં જમવાનું તો જમવાને ઉકાણું રહે છે અને આખી પ્રપંચી મંત્રીને કેદ કરવામાં આવે છે. તે સાથે જણાવી દેવામાં આવે છે કે—‘તમારો પ્રપંચ તમામ બહિર થઈ ગયો છે તેથી હવે ખરા વસ્તો પત્તો મળતાં સુધી તમને બધાને અહીં કેદ રાખવામાં આવનાર છે. માટે તમારે હવે નિરાંતે અહીં રહેવું, કોઈ વાતનો કિચાટ કે ઉતાવળ કરવી નહીં.’ આ હકીકત સાંભળતાં સિંહલરાજના ને હિંસક મંત્રીના હાથ ભોંધે પડે છે. સિંહલરાજ હિંસકની સામે જોઈને કહે છે કે—‘અરે દુષ્ટ! આ બધી તારી કરેલી વિટંબનાનું ફળ અમારે ભોગવવું પડે છે. તેં અમને અવળે રસ્તે ચડાવ્યા તેનું આ પરિણામ આવ્યું છે. હું તો પ્રમથીજ ધારતો હતો કે આ સંઘ દારૂઠા પહોંચવાનો નથી, અને પારકી પુત્રીને ફંદમાં ફસાવવી યોગ્ય નથી, પરંતુ તારી બદસલાહ પાસે મારી ધારણા બર આવી નહીં અને હું પણ તારા વિચારમાં સામેલ થયો. તેથીજ અત્યારે રાજ મટીને કેદી થવું પડ્યું છે.’

હિંસક કહે છે કે—‘એનાં મને કાંઈ કહેવાનું નથી. ત્રીકરો તમારો પરણવાનો હતો ને રાજપુત્રી તમારે ત્યાં આવવાની હતી; એનાં મને કાંઈ અપૂર્વ કાળ મળવાનો નહોતો.’ આવી આવી કેદમાં પડ્યા પડ્યા તેઓ વચ્ચે તો

ચંદ્રરાજના રાસ ઉપરથી નીકળતો સાર.

૩૩૯

ઘણી વાતો થઈ હશે અને પરસ્પર ઘણા ઓલંઘા દેવાણા હશે, પણ આપણે તે બધું બાણવાની કે સાંભળવાની જરૂર નથી. આપણે તો આ હકીકત પરથી સાર એ લેવાનો છે કે-‘ પાપ કોઈ કાળે પ્રગટ થયા શિવાય રહેતું નથી. તમે ગમે તેટલું છુપું પાપ કર્મ કરો પણ તે અસુક મુદતે બહાર આવેજ છે અને તેની યોગ્ય શિક્ષા આ ભવમાં કે પર ભવમાં પ્રાણી માત્રને ભોગવવી જ પડે છે. માટે કોઈ પણ જાતનો છળ, પ્રપંચ, ઠગાઈ કે વિશ્વાસઘાત કરતાં પાછું ઓસરવું. અને તેનાં ઠડવાં ફળ નેત્રની સામે ખસાં કરી દેવાં, કે જે જોઈને મન તેવાં પાપ કર્મથી પાછું વળે. સિદ્ધરાજનું દૃષ્ટાંત એવે વખતે યાદ લાવવું કે જેથી પાપનો બદલો તો મળે જ છે એમ લક્ષમાં આવે. ’

અપરાધીને કળજે રાજ્યા પછી હવે ખરું કામ મૂળ પુરવને શોધી કઢવું વાનું ઉપસ્થિત થાય છે. તેના ઉપાય માટે રાજા મોટી દાનશાળા મંડાવે છે અને તેમાં આવતા દૂર દૂર દેશના માણસોને પુછવાથી આભાપુરીનો ને ચંદ્રરાજનો પત્નો મળશે એમ ધારવામાં આવે છે. તે વખતે તાર કે રેલવે જેવાં સાધનો હોય એમ જણાતું નથી કે જેની દ્વારા થોડા વખતમાં બધો પત્નો મેળવી શકાય.

હવે પ્રેમલાલચ્છી દાનશાળામાં બેસી નવા નવા પરિકોને પુછે છે ને કાળ વ્યતિક્રમાવે છે, પરંતુ જ્યારે પાંચ કારણો પૈકી કાળ કારણ પરિપક્વ થશે ત્યારે કોઈ પણ નિમિત્ત પામીને ચંદ્રરાજનો પત્નો મળશે. તે હકીકત આપણે હવે પછીના પ્રકરણમાં વાંચશું. હમણા તો મૃત્યુ અંતે તરે છે અને પાપનો બદલો વહેલો કે મોટો જરૂર મળે છે એટલું રહસ્ય હૃદયમાં કોરી રાખીને આ પ્રકરણના ઉદ્દેશને સફળ કરવાનું વાંચકોને સૂચવી આ પ્રકરણ સમાપ્ત કરવામાં આવે છે અને આગળ આવનારી સુખ પ્રાપ્તિની હકીકત સાંભળવાને વાંચવાને ઉત્કંઠિત રહેવાની પ્રેરણા કરવામાં આવે છે.

ચીનના એક વિદ્વાનના ઉત્તમ વાક્યો.

તક હોય છે પણ જે ભૂલ કરતો નથી તે શૂરો.

તક હોય છે પણ જે મગરૂર થતો નથી તે શૂરો.

તક હોય છે પણ જે બીજને દાબી દેતો નથી તે શૂરો.

તક હોય છે પણ જે હલકાર્થ કરતો નથી તે શૂરો.

તક હોય છે પણ જે કોધ કરતો નથી તે શૂરો.

બીજને જે બાણ છે તે ડાઘા પરંતુ પોતાને જે બાણ છે તે ચાલી.

બીજને જે છતે છે તે બળવાન પરંતુ પોતાને જે છતે છે તે મહાન.

જે સ્ત્રી છે તેજ ધનવાન.

જનસંખ્યા અંદાજે ૩૦૦૦.

एक हृदयद्रावक संध्या.

(એક પદપર વિવેચન.)

સૌરાષ્ટ્ર દેશના એક સુપ્રસિદ્ધ નગરમાં સંવત ૧૯૫૬ના વૈશાખ વદ ૧૧ીં જને દિવસે જિન પ્રવેશ મહોત્સવ હતો. મહોત્સવ પ્રસંગે અનેક પ્રકારની ધામ-ધુમે થઈ હતી. નગર બહારના ઉદ્યાનની મધ્યમાં આવી રહેલા નવિન જિન-પ્રાસાદની બહારના વિશાળ ચોકમાં સુંદર વેદીઓ ઉપર રમ્ય જિનાલયો બનાવી તેમાં મહોત્સવ નિમિત્ત મૂર્તિઓ પધરાવવામાં આવી હતી, તેની આગળ વિસ્તિર્ણ મંડપ નાખી તેમાં અનેક ધ્વજ પતાકાઓ સુશોભિત કમાનો, જ્વનિકા આદિનો વિસ્તાર કરવામાં આવ્યો હતો. દ્વાર પ્રવેશથી અંત સુધી આખા મંડપમાં અને મંડપની આજુ બાજુ અનેક પ્રકારના દીપકના સાધનો હાંડી, ઝુમર વિગેરે આકર્ષક રીતે ગોડવી દેવામાં આવ્યાં હતાં. વચ્ચે વચ્ચે અને આજુ બાજુ મોટા આરિસાઓ ગોડવી મંડપની શોભામાં વૃદ્ધિ કરવામાં આવી હતી. અનેક રીતે ચિત્તાકર્ષક મંડપની પછવાડે નવીન જિનચૈત્ય આવી રહેલું હતું. તેમાં આ-સન્નિવેશકારી શ્રીસૌરપરમહામાની શાંત સૌમ્ય મૂર્તિની સ્થાપના ઉક્ત દિવસે કરવામાં આવી હતી. આજની સંધ્યાનો દિવસ વૃદ્ધિનો હતો. એ વખતે મંદિરના ગર્ભ ગૃહમાં અને બહાર રંગ મંડપમાં ધૃત, શર્કરા, પુષ્પ વિગેરે વસ્તુઓની વૃદ્ધિ કરી સંધ્યા સમયે મંદિરને જાંવ કરવામાં આવે છે અને ત્યાર પછી ભક્તજનો મંદિરની બહાર ખેત્રી શુભ સ્તવનાદિનો નાદ કરે છે. આ પ્રકારનું વિધાન શાસ્ત્રવિદિત કરવામાં આવે છે. વૃદ્ધિનો વિધિ થઈ ગયા પછી સંધ્યા સમય પૂર્ણ થયો તે પ્રસંગે મહોત્સવ નિમિત્તે બોલાવેલ ઉસ્તાદ લોગજ ગાનારે એ સાર સુંદર સ્તવનોતું ગાન કર્યું. ત્યાર પછી અધ્યાત્મ વૈરાગ્યના એક એ પદ લલકાર્યો. છેવટે ધનાશ્રી રાગથી નીચેનું પદ ગાયું અને ત્યાર પછી મંદિરનો બાહ્ય ભાગ પણ જાંવ કરવામાં આવ્યો. આજે નગરના જે લોકોને દર્શન કરવા સંધ્યા સમય પછી આવવાનું થયું તેમણે બાહ્ય મંડપમાં દર્શન કરીને જ સંતોષ પામવાનો હતો. સુંદર સ્વરથી ઉસ્તાદ ગાયકે જે ગાન કર્યું તેના સ્વરો અત્યંત પર્યંત કાનમાં રમી રહેલા છે. ગાનની પછવાડે કળશ રૂપે જે છેલ્લો ધનાશ્રીનો આલાપ કર્યો તે અતિ અદ્ભુત હતો. એના સ્વરમાં અતિ મીઠાશ હોવા ઉપરાંત એના સર્વ સાજની એટલી એકતા હતી કે અશિક્ષિત શ્રોતાને પણ ગાનમાં રસ ઉપજતો હતો. એમાં એ ગાયકે જે છેલ્લું ધનાશ્રી રાગથી ચિદાનંદણના પદનું ગાન કર્યું તે પહે તે શ્રોતાઓને મસ્ત બનાવી દીધા હતા. એ પદના બહુકાંસ ઘણા વખત સુધી કાનમાં વાગતા હતા અને સારે સ્વરે વખત પણ એ પદના સાર લાભ ઉપર વિચાર થતો હતો. એ અતિ આનંદાદક પદપર આપણે

એક હૃદયદ્રાવક સંધ્યા.

૩૪૧

આ પ્રસંગે વિચાર કરીએ. પદ નીચે પ્રમાણે હતું જે વાંચવાથીજ એમાં રહેલા ગંભીર આશયનો ખ્યાલ આવશે.

ભૂદયો ભમત કહા એ અજ્ઞાન, ભૂદયો ભમત

આલ પાંપાલ સકલ તજ મૂરખ, કરે અનુભવ રસ પાન. ભૂદયો ભમત ૧

આય કૃતાંત ગણેગા એક દિન, હરિ મૃગ જેમ અચ્ચાન;
હોયગા તન ધનથી તું ન્યારો, જેમ પાકો તરૂ પાન. ભૂદયો ભમત ૨

માત તત તરૂણી સુત સેંતી, ગરજ ન સરત નિદાન;
ચિદાનંદ એ વચન હમારો, ધર રાખો પ્યારે કાન. ભૂદયો ભમત ૩

ચિદાનંદજી મહારાજના આ કાનમાં ધારણ કરી રાખવા થોડા વચન પર બહુ બહુ વિચાર આવ્યા અને ખરેખર જે લયથી એ પદને ગાઇ તેના ભાવ પર વિચાર કરે છે તેને અનેક રીતે વિચારમાં ગરકાવ કરી દે તેવી તેમાં ભાવના સ્પષ્ટ રીતે માલૂમ પડી આવે છે. સારી ભાષામાં બહુધા સામાન્ય પંક્તિના અધિકારીઓ પણ સમજી શકે એવા એ પદનો અંતર આશય તે રાત્રિએ કરેલા વિચાર અનુસાર અને ત્યાર પછી તેને અનુસારે વિકસવર કરેલા વિચારો પ્રમાણે અહીં વિચારીએ.

ચિદાનંદજી મહારાજ આ ચેતનને કહે છે કે, હે પ્રાણી ! તું અજ્ઞાણ માણસની પેઠે કયાં રખડોતો ફરે છે ? જેમ અસુક દેશ કે શહેરમાં આપણે જવું હોય પણ તેનો રસ્તો બંજરતાં ન હોઇએ તો રસ્તામાં કાંઈ મારવાં પડે છે તેમ અજ્ઞાણ માણસની પેઠે હે ચેતન ! તું કયાં રખડ્યા કરે છે ? આટલા ઉપરથીજ વિચાર થાય છે કે આપણે ભૂલા ભમીએ છીએ એ વાત ખરી કે નહિ ? આપણે સવારથી ઉઠીને રાત સુધી અનેક કાર્યો કરીએ છીએ, ખાઈએ છીએ, પીએ છીએ, નિહાર કરીએ છીએ, આપાર કરીએ છીએ, ધન એકઠું કરીએ છીએ, પહેરીએ છીએ, ઝોડીએ છીએ અને ધીન અનેક અનેક કાર્યો આખો દિવસ કરીએ છીએ, યંત્રની માફક એક મિનિટ પણ નવરા પડતા નથી, અનેક ધમાધમો કરીએ છીએ, એક ધમાધમ જરા એછી થવા માંડે તો બીજી ચાર પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી દઈએ છીએ. પરંતુ એ કોઈ કામ કરતાં આપણે ભૂલા પડ્યા છીએ, રસ્તો શોધતા હોઇએ અને જડે નહિ ત્યારે ગમરાઈ જતા હોઇએ એવું કદિ લાગતું નથી. આપણે તો બધું સર્વ કામ એ આપણા પોતાના હોય અને આપણે એ સર્વ સાથે તાદાત્મ્ય સંબંધ હોય એવું ધારીનેજ કરતા હોઇએ તેમ લાગે છે. એમાંનું કોઈપણ કાર્ય કરતાં આપણને કદિ એમ તો લાગતુંજ નથી કે આપણી કોઈ વસ્તુ ખોવાઈ ગઈ છે અને તે શોધવાને આપણે પ્રયત્ન કરીએ છીએ, પણ તે આપણને હમ્મ જરૂરી નથી. અથવા આપણે દંપિત નગરે જતાં માર્ગ ચૂકા

૩૪૨

જૈનધર્મ પ્રકાશ :

છીએ અને સાચા રસ્તાની શોધમાં પડ્યા છીએ. જ્યારે આ પ્રમાણે લાગતું નથી ત્યારે અધ્યાત્મી ચિદાનંદજી મહારાજ શું કહે છે એ જાણવાની પ્રણા ઇચ્છા થતાં પદની વિચારણા આગળ ચલાવી તો ‘ આજ પંપાજી ’ શબ્દમાં તેનો જવાબ પ્રાપ્ત થઈ ગયો. આપણે જે સર્વ કાર્ય કરીએ છીએ અને જે કાર્ય કરવામાં આપણને એક ક્ષણની પણ કુરસદ મળતી નથી તે તો સર્વ આજપંપાજી છે. દરેક કાર્ય કરતી વખતે કાંઈક અંતિમ સાધ્ય હોવું જોઈએ એવો સાધારણ નિયમ છે. ‘ પ્રયોજન વગર મંદ ’ પણ પ્રવૃત્તિ કરતો નથી ’ તેથી જ આપણા કાર્યનું કાંઈ સાધ્ય ન હોય તો આપણે તો મંદ કરતાં પણ મૂર્ખ ગણાઈએ. આ પ્રમાણે હોવાથી આપણા સર્વ સાંસારિક કાર્યોનું સાધ્ય શું છે ? તે વિચારીએ તો જણાશે કે એમાં કોઈ વાતનો ઢંગ ધડો હોતો નથી. સવારથી સાંજ સુધી કામ કરી પૈસા પેદા કરનારને પૂછશો કે પૈસા મેળવીને શું કરશો તો જવાબ હસવા જેવો મળશે, આજો દિવસ પડી રહી બાપની પુંજ ઉપર મોજ કરનારને જીંદગીનું સાધ્ય પૂછશો તો ખાવું પીવું અને એશઆરામ કરવો એવો જ જવાબ આવશે. આવી રીતે રાજ્યના અધિકારીને, કારકુનને, ઓશીસવાળાઓને, વકીલને કે ડોક્ટરને પૂછશો તો પ્રવૃત્તિનો અંતિમ હેતુ શું છે તે કોઈ યથાર્થ કહી શકશે નહિ. પૈસા ઠમાવા, છોકરાઓને મોટો વારસો આપી જવો, ખાવું પીવું, સગાસંબંધીઓના વ્યાવહારિક વેધ સાચવવા, રોગી થઈ પથારીને વશ થવું અને અંતે મરણ આવે ત્યારે ચાલ્યા જવું-આ પ્રમાણે એક પ્રકારની કુચ કરવાની પ્રાકૃત જીંદગી થઈ ગઈ છે અને તેમાં આ જીવ આંખો મીંચી વિચાર કયો વગર ચાલ્યો જ જાય છે. પૈસાની અતૃપ્ત ઇચ્છાનો છેડો આવતો નથી, હમ્મર પ્રાપ્ત થયે લાખની અને લાખ મળે કરોડની ઇચ્છા વધ્યાજ કરે છે અને એવી રીતે ઢંગધડા વગરનું જીવન પૂર્ણ થઈ જાય છે. પૌદ્ગલિક વસ્તુની પ્રાપ્તિમાં કોઈપણ પ્રકારનો આનંદ છે જ નહિ. તેનો ન પ્રાપ્ત થઈ હોય ત્યાં સુધી જ વસ્તુની કિંમત છે. આથી વસ્તુ પ્રાપ્તિ કે ધન પ્રાપ્તિ એવો અંતિમ સાધ્ય હોઈ શકે જ નહિ. ત્યારે આ બધી પ્રવૃત્તિ શાને માટે ? આ સર્વ ધમાધમ કોને માટે ? આ યત્રવત્ ગતિનું અંતિમ લક્ષ્ય શું ? કાંઈક વધારે વિચાર કરો, કાંઈક વધારે નિર્ણય ઉપર અવાય તેમ એનું મનન કરો, કાંઈક વધારે દીર્ઘદર્શીપણે અવલોકન કરો અને વિચારો કે આપણે જે ધમાક કરી મૂકી છે તેનો કાંઈ હેતુ, કાંઈ સાધ્ય, કાંઈ પ્રાપ્ત્ય કે પ્રાપ્તિ હોઈ છે કે ખાલી અસંબંધ ચર્ચા છે ? આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં કરતાં ધન પ્રાપ્તિને અંગે બહુ વિચાર થયા, મનમાં એવી લાવના થઈ કે આ ધનપ્રાપ્તિ ખાતર જે ધમાધમ કરી મૂકી છે, તે તદ્દન પૌદ્ગલિક છે, સાંસારિક છે અને હેતુ તથા અર્થ વગરની છે. એ સંબંધમાં ‘ તુષ્ટાહેતુ ’

ના વિષયમાં આજ માસિકમાં જે વિચારો અગાઉ ઠર્યા હતા તે તાજા થયા અને ભાસ થયો કે ધનની પ્રવૃત્તિ તો સાધ્ય કે અર્થ વગરની છે. કીર્તિ ખાતર પ્રવૃત્તિ કરવી તે પણ તેટલેજ અંશે ત્યાજ્ય છે, કારણ કે તે માનકષાયનો વિભાગ હોવાથી પૌદ્ગલિક છે અને નામ તો કોઈનું અમર રહેવાનું નથી અને રહ્યું નથી. ત્યારે પછી આ બધી ધમાધમ શાને માટે? કોને અર્થે? એને અંગે બહુ બહુ વિચાર થતાં છે તો ચિદાનંદજી મહારાજના ‘આળ પંપાળ’ શબ્દ ઉપર સ્થિરતા થતાં મનમાં નિર્ણય થયો કે ખરેખર વર્તમાન સર્વ પ્રવૃત્તિ ખાલી આળ પંપાળજ છે; ચેતનજીને અનાદિ કાળથી પૌદ્ગલિક વસ્તુઓપર પ્રેમ થયો છે તેનો એક વિભાગ છે અને સ્વતઃ વિભાવ દશા હોઈ અધઃપાત કરાવનાર છે.

આ પ્રમાણે વસ્તુ સ્થિતિ હોવાથી હવે આત્મિક અને પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ વચ્ચેનો સંબંધ વિચારપથમાં આવેલો ગયો. વિચારતાં એમ જણાયું કે આ જીવનનો સત્તાલ અતિ વિકટ છે, એનો નિર્ણય કરવામાં અનેક વિદ્વાનો ગોથાં ખાઈ ગયા છે અને પુદ્ગલ આસક્તિને લીધે તેનું ત્યાજ્ય સ્વરૂપ સમજાયા પછી પણ ઘણા ખરા તેનો ત્યાગ કરી શક્યા નથી. તેટલામાટે અધ્યાત્મજ્ઞાની મહારાજ કહે છે, કે હે ચેતન! તું આમ અજ્ઞાનીની માફક ભૂલો પડીને ઠયાં રખડ્યા કરે છે? તું જરા વિચાર તો કર અને તારા પોતાના માર્ગનું અવલોકન તો કર. તું સમજી થઈને આ પ્રમાણે અજ્ઞાણની માફક ઠયાં રખડ્યા કરે છે અને માર્ગપ્રિય પથિકની પેઠે વિમાર્ગે ઠયાં ગમન કરે છે? તેઓ આગળ કહે છે કે આ સર્વ આળ પંપાળ છોડી દઈને તું અનુભવ રસનું પાન કર અને પછી તું તેની મજા જો કે તને એમાં કેવો આનંદ પડે છે. તું કદાચ કેટલીક ઉપર ઉપરથી ધર્મક્રિયા પણ કરતો હઈશ, પણ તે સાધ્યવગરની અથવા પૌદ્ગલિક હશે તેથી તને કાંઈ ખાસ લાભ થયો નથી. તું તેટલા માટે અનુભવ કર અને વસ્તુ સ્વરૂપ ઓળખ. અનુભવ શું છે અને વસ્તુ સ્વરૂપ કેવી રીતે ઓળખાય તે વિષે આપણે અહીં બહુ સંક્ષેપમાં વિચાર કરીએ. આ સંબંધમાં વિસ્તારથી વિચાર અન્યત્ર^૧ ઠર્યો છે જે થોડા વખતમાં છપાઈને બહાર પડશે.

અનુભવ એ જ્ઞાનનું ચર્ચણું છે. વસ્તુના વિચાર અને નિહિધ્યાસનથી મનમાં જે વિશ્વાંતિ થાય તે રસાસ્વાદને અનુભવ કહે છે. બનારસીદાસે શ્રી સમયસાર નાટકમાં અનુભવનું આ પ્રમાણે લક્ષણ આપ્યું છે. ઘણી ખરી વખત આપણે વસ્તુસ્વરૂપ સમજવાનો યત્ન કરતાં ઉપર ઉપરથી જોઈ જઈએ છીએ અને સમજીએ છીએ કે આપણને વસ્તુસ્વરૂપનો બોધ થયો; આ પ્રતિભાસ જ્ઞાન છે.

૧ આનંદચતુરના પંડોની ઉપોદ્ધાન લાસ છપાય છે. તે કુકો થોડા વખતમાં બહાર પડશે તેમાં એ સંબંધી વિચારના કાર્ય છે.

૩૬૬

જેનધર્મ પ્રકાશ.

એને માટે હરિભદ્રસૂરિ મહારાજ વિષય પ્રતિભાસ જ્ઞાન એવો શબ્દ વાપરે છે. એવા ઉપર ઉપરના જ્ઞાનથી ખાસ લાભ થતો નથી. જ્યાં સુધી વસ્તુસ્વરૂપનો સમ્યગ્ બોધ ન થાય અને તે સમ્યગ્ બોધ થવા ઉપરાંત તે બાળતમાં વારંવાર ચર્ચણું ન થાય ત્યાં સુધી એનો સ્પષ્ટ બોધ થતો નથી અને ઉપર-ચોટીઓ બોધ આત્મિકઉન્નતિમાં મદદગાર બહુધા થતો નથી. ઘણી વખત એમ બને છે કે ઉપર ઉપરના ઘણા બોધવાળા માણસો વર્તનની બાળતમાં શિથિલ હોય છે તેનું કારણ એટલુંજ જણાય છે કે તેઓનો બોધ સૂક્ષ્મ નથી, ઉપર ઉપરનો છે અને તેથી તેઓને અનુભવ જ્ઞાન જરા પણ થયું નથી. આવી સ્થિતિ ઘણી વખત જોવામાં આવે છે તેથી વસ્તુસ્વરૂપ બરાબર કેવા પ્રકારનું છે તેનો વિચાર કરવાની જરૂર છે. અહીં પ્રથમ અગત્યની બાળત આત્મિકવસ્તુ શું છે અને તેથી અન્ય વસ્તુ કંઈ છે તે બહુ સારી રીતે સમજવાની જરૂર છે. આત્મિક વસ્તુનો આદર કરી, અનાત્મિક વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવો એ ખાસ આવશ્યકીય બાળત છે અને તેટલા માટે અનાત્મિક વસ્તુઓમાં ખાસ કરીને પૌદ્ગલિક વસ્તુઓની રચના અને તેઓનો સંબંધ અને આત્મદ્રવ્ય સાથેના સંયોગનાં કારણો અને તેની સ્થિતિનો ખાસ વિચાર કરવાની જરૂર છે. એ અગત્યની બાળતનો વિચાર કરતાં કરતાં પુદ્ગલ રચનાનું અસ્થિત્વ સ્પષ્ટ સમજાઈ જશે અને એ બાળતનો નિર્ણય થતાં તેને ઝડપી કરવાનું અને તેનાપર મમત્વ રાખવાનું મન હડી જશે અને એક વખત પૌદ્ગલિક વસ્તુ ઉપર મૃદ્ધિ ઓછી થઈ એટલે એના પરિઘમાં જે વિધાંશ છે તેનો નાશ થઈ જશે; એટલે ઉન્નતિક્રમમાં આ છત્રની પ્રગતિ બહુ સારી રીતે થઈ જશે અથવા થતી જશે. ઉન્નતિ માર્ગપર આવેલો ચેતન સન્ધ્યાશ્ર ધ્રુવજી કરીને વસ્તુસ્વરૂપ ઉપર જેમ જેમ વિશેષ વિવેચના કરતો જાય છે, તેમ તેમ તેને સંસારસ્વરૂપનો બોધ થતો જાય છે અને તેપર તે જેમ જેમ વધારે વિચાર કરે છે તેમ તેમ તેને વિષય પ્રતિભાસ જ્ઞાનને બદલે તત્ત્વપરિણુતિમત્ જ્ઞાન થાય છે. આ જ્ઞાનની સુદર સ્થિતિમાં ચેતનજી વસ્તુસ્વરૂપના જ્ઞાનપર વિશેષ વિવેચન કરે છે, વિશેષ નિર્ણયો કરે છે અને એકને એક બાળત વારંવાર વિચારપથમાં લાવ્યા કરે છે. આ અતિ આનંદદાયક ચર્ચિતજ્ઞાન-દશાની સ્થિતિને અનુભવ કહેવામાં આવે છે. એ અનુભવજ્ઞાનની દશામાં વસ્તુ-સ્વરૂપ પર યથાસ્થિત વિચાર થાય છે, અસંતકસ્વપનાન્નગ્નેનો નાશ થાય છે અને મહા વિષમ કુતર્ક ઝાડ કળાતમાં આવી જાય છે. એક સાધારણ બાળતમાં પણ જો વિચાર કરી કામ કરવામાં આવે તો બહુ હાસ થાય છે અને આંતર પ્રત્યયા-રે તો બહુજી નાશ થાય છે તો પછી વસ્તુસ્વરૂપના બોધપર યોગ્ય તત્ત્વ નિર્ણય કરીને સમ્યક ચર્ચણું કરવામાં આવે ત્યારે પછી અતિ સુખદ-આંતર દશા બળવાન

અક હ્રદયદ્રાવક સંધ્યા.

૩૮૫

થાય એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી. આટલા માટે અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓએ અને યોગીઓએ અનુભવ જ્ઞાનની બહુ કીર્તિ ગાઈ છે અને તેને પ્રાપ્ત કરવા વારંવાર જુદાજુદા શબ્દોમાં ભલામણ કરી છે. એવા પ્રકારની ભલામણ કરવાનો આશય એજ છે કે આ પ્રાણી ઘણી ખરી વાર ઉપર ઉપરના ખ્યાલથી લેવાઈ જઈ પોતાના નિશ્ચયોને અવિચ્યુત માની ઘણી સ્ખલનાઓ કરે છે અને પછી જ્યારે પોતાની ભૂલો થયેલી અથવા થતી જુએ છે, ત્યારે એટલું મોઝું થઈ ગયું હોય છે કે પોતે તે સુધારી શકતો નથી, સુધારી શકે એવી સ્થિતિમાં પોતાની જાતને મૂકવાની તેનામાં કામના અથવા શક્તિ રહેતી નથી અને આવી દુર્બળતાને લીધે તે અનિવાર્ય અધઃપાત ખમી સંસાર સરણીમાં અતિ નીચે ઉતરી જાય છે. આ સ્થિતિ દૂર કરવા માટે અથવા તેને સાફ પ્રથમથી ઉપાય કરી રાખવા માટે ઉન્નતિક્રમમાં આગળ વધી ગયેલા મહાત્મા પુરૂષો આ જીવને અનુભવ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા વારંવાર ઉપદેશ આપે છે.

અહીં ચિદાનંદજી મહારાજ તેટલામાટે ભલામણ કરે છે કે સંસાર ચક્રમાં માર્ગભ્રષ્ટ સુસાદરની માફક ભમવાને બદલે તું આળપપાળ છોડી દઈ અનુભવ રસનું પાન કર એટલે પૈદ્ગલિક સંબંધની સ્થિતિ અને તેનાં કારણો સમજી, વિચારી, ધ્યાનમાં લાવી તેવા સંબંધોનો ત્યાગ કર, અને ઉપર ઉપરના યોગથી અટકી નહિ જતાં વસ્તુના આંતરહાર્દમાં પ્રવેશ કર, જેથી તારી આ ભવયાત્રા નકામા ફેરા જેવી ન થતાં કાંઈક સફળ થાય. આ ભવની યાત્રા સફળ કરવાનું સાધન અનુભવ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ છે અને તેમાં જેટલે અંશે પ્રાણી પછાત પડે છે તેટલે અંશે તેની સંસાર યાત્રા નિષ્ફળ થાય છે. સંસાર યાત્રા એ શબ્દોનો અહીં વર્તમાન ભવને અંગે ઉદ્દેશ કરીએ તો સ્પષ્ટ જણાશે કે આ ભવયાત્રાને નિષ્ફળ કરવાનાં ભાવમાં એક વિશેષ ભાવ પણ રહેલો છે અને તે એ છે કે આ ભવમાં કરેલાં કર્મથી વિશેષ અધઃપાત થાય એવું કાર્ય અથવા એવાં કાર્યો થતાં ન જોઈએ, કારણ કે ભવયાત્રા તેથી નિષ્ફળ થવા ઉપરાંત વધારે નીચે ઉતારનારી થઈ પડે છે. આટલા ઉપરથી અનુભવ જ્ઞાનની ઉપયોગીતા સ્પષ્ટ રીતે વ્યક્ત થઈ હશે. તે ભવયાત્રાને નિષ્ફળ ન થવા કેવા ઉપરાંત વધારે નીચે ઉતારવાના અતિ અધમ માર્ગથી બચાવી લઈ ચેતનજીને ઉન્નત દશામાં લાવી મૂકી તેની સારી રીતે પ્રગતિ કરાવે છે અને અતિમ સાધ્ય સર્વ દુઃખથી નિવૃત્તિ રૂપ સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ પ્રાપ્તિના માર્ગપર લાવી મૂકી તેમાં ચેતનજીને સારી રીતે આગળ વધારે છે.

આ પ્રમાણે અનુભવ રસનું પાન કરવાની આકર્ષક ભલામણ કરવા ઉપરાંત તે બાબત જરા પણ સુલભથી ન રાખવાનું યોગી મહારાજ જણાવે છે. તેઓ

જળાવે છે કે જંગલમાં અતિ આનંદથી ફરતા મૃગને-હરણને કોઈપણ દિવસે કોઈપણ વખતે જેમ અચાનક સિંહ પકડી મારી નાંખે છે તેવી રીતે યમરાજ-મૃત્યુદેવ તને અહીંથી ઉપાડી જઈ તારા જીવનનો અંત લાવશે અને તે વખતે તારે એકલા એકલમ સર્વ સંભોગની વસ્તુઓ-પ્રેમી પ્રિયા, પુત્ર, ધન, ઘર, હાટ, હવેલી વિગેરે તારી સર્વ સામગ્રી છોડીને ચાલ્યા જવું પડશે. આ બાબત તદ્દન ચોક્કસ છે, મરવું એ નિર્ણયાત્મક બાબત છે, નિઃસંદેહ હકીકત છે, શંકા વગરની વાત છે, મોટા મોટા માંધાતા જેવા રાજાઓ, ચક્રવર્તીઓ અને ઇંદ્રો પણ વખત આવે ત્યારે ચાલ્યા ગયા છે, તેઓ ગમે તેટલું કરે તોપણ એક ક્ષણ આયુઃસ્થિતિ વધારી શકતા નથી, અને તે પ્રસંગે ચક્રવર્તીની છળંડ ઋદ્ધિ કે કરોડોથી ગણાનો પરિવાર સાથે જતો નથી. આવી નિર્ણયાત્મક બાબત હોવાથી તારે એ સંબંધમાં ખાસ જાગૃત રહેવાની જરૂર છે અને તેમાં ખસુસ ધ્યાનમાં રાખવા લાયક બીના એ છે કે કયે વખતે આ સિંહ આવી તારી ઉપર ફલંગ મારશે અને તને પકડી જઈ દેહથી ભિન્ન કરી નાખશે તેની તને ખબર નથી, તને તે બાબતની ચોવીશ ઠલાકની અરે! એક મિનિટની પણ નોટિસ મળવાની નથી, અને તારે એ અવસ્થા પ્રાપ્ત થવાની છે એ ઉપર જણાવ્યું તેમ ચોક્કસ બાબત છે; તેની સાથે એટલું પણ ચોક્કસ છે કે તે વખતે તારી પાસે જે-જે વસ્તુઓ હશે, તારાતાબામાં જે-જે વસ્તુઓ હશે, તારી માલીકીની જે જે વસ્તુઓ હશે તે તે સર્વ અહીં રહી જવાની છે, તેમાંનું કોઈપણ કોઈપણ તારી સાથે આવવાનું નથી, તું લઈ જઈ શકવાનો નથી, તારે એકલા ચાલ્યા જવું પડશે અને તને કેહીની સાથે એક મિનિટ વાત કરવાનો કે ભલામણ કરવાનો અવકાશ પણ મળશે કે નહિ એમ તને તારાં જીવન માર્ગપર અવસોડન કરી પશ્ચાત્તાપ કરવાનો વખત મળશે કે નહિ તે પણ અચોક્કસ છે. આવી સ્થિતિ ઘણા અવસોડનથી નિર્ણિત થઈ છે, અત્યારે તો મરણ શબ્દ પણ તને કટવો લાગે છે, મરણ સંબંધી કોઈ ઉચ્ચાર કરે તોપણ તને તે અપમંગળ લાગે છે, પરંતુ એ બાબતમાં તારી મોટી ભૂલ થાય છે. તું જાણે છે કે જે સ્થિતિને મોટા ચક્રવર્તીઓ અને તીર્થંકરો પણ ઉદ્વેગી શક્યા નથી, જે સ્થિતિનો પ્રતિકાર મોટા ધનવંતરીઓ પણ કરી શક્યા નથી, જે સ્થિતિનો પ્રયોગ મોટા વિદ્યાધરો પણ અટકાવી શક્યા નથી, તે સ્થિતિના વિચારને અને તે માટેની તૈયારીને તું અપમંગળ સૂચક માને છે તેમાં તું ભૂલે છે, એ તારા સંબંધમાં અતિ ખેદ કરાવનારી બાબત છે. તારા જ્ઞાનને માટે મહા પ્રશ્ન ઉઠાવનારી હકીકત છે. માટે તું આ સ્થિતિ સંબંધી ધરાબર વિચાર કર, ચોક્કસ નિર્ણય કર અને ધ્યાન રાખીને યોગ્ય નિશ્ચય પર તરસંબંધમાં આવી જા.

મરણ એ અતિ નિર્વ્યાત્મક હકીકત હોવાથી એનાથી ડરી જવાની જરૂર નથી. એને અંગે જે જે હકીકત પ્રાપ્ત થાય તે સમજી તેના સંબંધમાં અનુકૂળ ધોરણે ઠરી દેવાની જરૂર છે કે જેથી જીવનપ્રવાહ તે રેખાપર ચાલ્યો જાય અને તને કોઈ પ્રકારની અગવડ ન થાય. ચેતન તો કદિ મરણ પામનાર નથી, એની અજ્ઞાનમરતા શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ છે. શરીરથી ચેતન ભિન્ન થાય છે તે સ્થિતિને મરણ કહેવામાં આવે છે. કેટલાક મૂઠ પ્રાણીઓ સાંસારિક દુઃખથી તપ થઈ મરણ ઇચ્છે છે, પણ સંસાર દુઃખથી વ્યાકુળ થયેલાને જીવવાનો આ માર્ગ નથી. ખરજી-ખસ થઈ હોય ત્યારે તેના પર ખણવાથી જરા વળત સાડું લાગે છે પણ તેવી રીતે ખણવથી પરિણામે વધારે વધારે દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે, એનું ચોગ્ય નિવારણ ખણવામાં નથી, પરંતુ થયેલ વ્યાધિને મટાડવાના ઉપાય શોધવામાં છે; તેવીજ રીતે સંસાર દુઃખથી ખરેખરી તપત લાગતી હોય તો તેનો ઉપાય દુઃખથી ડરી મરણનું શરણ માંગવામાં નથી, પરંતુ તેવી સ્થિતિ ફરી વળત પ્રાપ્ત થાય નહિ એવા ઉપાય શોધવામાં છે. આ પ્રમાણે વસ્તુસ્થિતિ હોવાથી દુઃખના ઉપાય તરીકે કદિ મરણને ઇચ્છવું નહિ, તેમજ આખરે મરી જવું છે એવા વિચારથી ડરી પણ જવું નહિ. તેવી રીતે ડરવાથી કોઈ પણ પ્રકારનો લાભ નથી, તેથી મરણ જરાપણ દૂર જતું નથી અથવા અટકતું નથી; પરંતુ મરણ માટે સર્વદા તૈયાર રહેવું. કોઈ સાથે સખ વૈર વિરોધ રાખવો નહિ. કોઈ બાળતમાં ખેદ થઈ ગયો હોય તો તેને માટે ક્ષમા યાચના કરી સર્વ જીવો સાથેનો વૈર વિરોધ ખમાવી કોઈ પણ વળતે મરણ આવે તો તેનાથી જરાપણ ડરો વગર તેને મળવા માટે તૈયાર રહેવું. જેનું જીવન પવિત્ર છે તેને મરણના વિચારમાં કે મરણ સમયે કોઈ પણ પ્રકારનું દુઃખ થતું નથી. જેનું જીવન વિપ્લવ છે તેને આહીં પણ ધમાધમ છે અને પરભવમાં પણ તેજ સ્થિતિ છે. જીવનપ્રવાહ અતિ વિશુદ્ધ હોય, સાધ્ય સુરુપ હોય, તેને પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગ પર પ્રવૃત્તિ હોય, તેમાં આવતા પ્રત્યવાયો દૂર કરવાનો પ્રયત્ન હોય તેવા જીવનવાળાને મરણના વિચારમાં દુઃખ નથી, શોક નથી, ખેદ નથી. આથી જીવનને વિશુદ્ધ કરી નાખવાની બહુ જરૂર છે. વિચારવું કે આ ભવમાં ધર્મોપાધનમાટે જે સગવડો મળી છે, જે જોગવાઈઓ પ્રાપ્ત થઈ છે તે વારંવાર મળતી નથી અને એનો લાભ લેવામાં જો ન આવે તો તેના જેવી તક ખોવાઈ ખીજી વિશેષ ભૂલ નથી, અનેક ભવાંતર ગયા પછી વિશિષ્ટ પુણ્યોદયે મનુષ્ય ભવ અને તેમાં ધર્મોપાધન માટે જોઈતી અનેક અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી તેવી અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થયા પછી સાધ્યનું સાધન પારાખર કરી લઈ જીવન ઉત્ક્રાન્તિમાં સારી રીતે વધારો કરવો જોઈએ. તેમ કરવામાં જરા પણ પછાવ પડવું ન જોઈએ.

આવા પ્રકારની વસ્તુસ્થિતિ જોઈનેજ ચિદાનંદજી મહારાજ ગાંધ ગયા છે કે એક દિવસ ફર કૃતાન્ત આવીને તને અચાનક ગળેથી પકડશે અને તારી વસ્તુઓ છોડી દઈને તારે ચાડ્યા જવું પડશે. જેમ પાકેલ પાંદડું વૃક્ષપરથી ખરી પડે છે તેમ તું જીવનવૃક્ષથી ખરી પડીશ. આ પ્રમાણે મરણ ગમે ત્યારે વહેંચું મોટું જરૂર આવનાર છે એ વાત નિર્ણયાત્મક હોવાથી આ જીવનયાત્રા સફળ થાય તોજ વ્યાજખી ગણાય, અનેક પ્રકારની ઉત્તમ જોગવાઈથી ભરપૂર મનુષ્ય જીવન નકામું ચાડ્યું જાય તો ઘણું જોટું થયું ગણાય. એ જીવન સફળ કરવા માટે જીવનનું લક્ષ્યસ્થાન શું છે તે નિર્ણય કરવો જોઈએ અને એને પ્રાપ્ત કરવાનાં સાધનો એકઠાં કરવાં જોઈએ અને સાધનો મળ્યા પછી તેની પછવાડે પૂરતા પ્રયાસથી મંજ્યા રહેવું જોઈએ. ત્યારે આ જીવનનું સાધ્ય શું છે? તે વિચારીએ. ‘અજ્ઞાન’ પ્રાણીઓને તો ખાવા પીવાની વસ્તુઓ મેળવવી, ધન સંચય કરવો, પુત્ર પુત્રાદિ પરિવાર વધારવો અને સાચી જોટી રીતે પોતાના નાના વર્તુળમાં પોતાની માન પ્રતિષ્ઠા વધારવી એમાં જીવનનું સાધ્ય હેય છે. આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ કે એ પૈદ્ગલિક વસ્તુઓ સગરનેહિઓ પરિવાર અને કીર્તિ સર્વ ક્ષણસ્થાયી છે અને એવા પ્રકારનું સાધ્ય કરનારને-તેની ખાતર જીવન પ્રવાહને નકામો વહાવી દેનારને ચિદાનંદજી મહારાજ ‘અજ્ઞાણ’ ની સંજ્ઞાથી વાસ્તવિક રીતે ઓલાવે છે, આવા સાધ્યની શોધમાં ફરનારને ભૂલો પડી ભમનારની સાથે તેમણે બહુ યોગ્ય રીતે સરળાવેલ છે અને એવા સાધ્યને ‘આળખ’ પાળ’ તરીકે બહુ સ્પષ્ટ રીતે તેઓએ વ્યવહારેલ છે. ત્યારે આપણું સાધ્ય શું હોવું જોઈએ? આ વિચારણામાં એટલું તો સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે પ્રાણી ગમે તે પ્રકારે સુખ મેળવવા પ્રયત્ન કરેછે, એ ધન ધન્યાદિ મેળવવા વડે અથવા પ્રજા વધારવા વડે સ્થૂળ સુખ મેળવવા ઈચ્છા રાખે છે, પણ એને વાસ્તવિક સુખનો ખ્યાલ નહોવાથી ક્ષણિક સુખ અને તે પણ માત્ર તેની માન્યતામાં રહેલા સુખની શોધમાં અને તેની પ્રાપ્તિમાં આનંદ માને છે અને તેને પરિણામે થાય છે એમ કે જ્યારે તેને અપ્રાપ્ત વિષયો પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેને સુખ થવાને બદલે ઉપાધિ થાય છે. છતાં એથી વિશિષ્ટ સુખ હોઈ શકે છે એવો પણ તેને ખ્યાલ ન હોવાથી થોડા ધન સંચયથી, પુત્ર પરિવારથી કે સ્થૂળ માન પ્રતિષ્ઠાથી તે પોતાની જાતને સુખી સમજે છે અને ઉંઘા પાયા ઉપર મંડાયલા વ્યવહારમાં ભર્તનારા લોકો પણ તેને સુખી માને છે, પરંતુ આ વ્યવહારથી સુખી લાગતા માણસોનાં અંતઃકરણો જઈને તપાસ્યા હોય તો ત્યાં કેવું અધકારમય ધમાધમનું સ્વરૂપ જણાય છે તે અવલોકન કરવા લાયક બાબત થઈ પડે. તેના મનમાં અનેક અતુલ ઈચ્છાઓ, તૃપ્ત ઈચ્છાઓને અંગે થયેલી ઉપાધિઓ અને ગડબડ જોતા

વળતાં દેખાશે. દેશી રાજ્યના મોટા અધિકારી કે મુખ્યમંત્રી શેરીઆ-ઓના બહિર્વેભવથી આકર્ષિત થવાને બદલે કોઈપણ રીતે એક વખત તેઓના માનસિક રાજ્યમાં પ્રવેશ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા યોગ્ય છે અને તેમ થતાં વિશેષ જ્ઞાન અથવા ઉપદેશ વગર એકદમ પ્રતિત થશે કે એ સ્થિતિ કોઈ પણ પ્રકારે ઈચ્છવા યોગ્ય નથી. પોતાની સ્થિતિ જાળવી રાખવા કોઈ કોઈ અધમ પંક્તિના પ્રાણીઓ અસત્કાર્યની પરંપરા કરવા ઉદ્વક્ત થાય છે તેવાતને આપણે બાળુ ઉપર રાખીએ તોપણ એવા વેલવમાંજ એક એવા પ્રકારનો ઉચાટ છે કે તેથી મનની સ્થિરતા કદિ પ્રાપ્ત થતી નથી અને જ્યાં સુધી સ્થિરતા પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાંસુધી કોઈપણ પ્રકારનું સુખ જોઈ શકે અથવા મળી શકે એ વ્યવહારુ દૃષ્ટિથી પણ ન બની શકે તેવું છે.

ત્યારે વ્યવહારથી સુખી મનાતા પુરૂષોનું સુખ તો વ્યવહારુ ધોરણથી પણ સુખ હોય એમ લાગતું નથી, માત્ર અતિ મુશ્કેલીના માણસ જેમ પાણી પીને 'હોઈયા હોઈયા' કરે તેના જેવું તે છે, એમાં વાસ્તવિક સુખ છેજ નહિ એ વધારે સ્પષ્ટ વિચાર કરતાં જણાશે, પણ એ વિચાર કરતાં વ્યવહારુ ધોરણથી જરા ઊંચું ધોરણ રાખવું પડશે. જે સુખની પછવાડે દુઃખ હોય તેને સમજી માણસ સુખ ઠહે નહિ અને વ્યવહારુ સુખ દીર્ઘ કાળ ચાલતું નથી એ પ્રત્યેક અવલોકન કરી જોનારના અનુભવનો વિષય છે, વળી એ સુખના પરિણામે કર્માપત્તિ પણ એવા પ્રકારની થાય છે કે એને અંગે ભવિષ્યમાં અનેક યાતના સહન કરવી પડે છે. આ પ્રમાણે વસ્તુસ્થિતિ હોવાથી વાસ્તવિક સુખ એવું જોઈએ કે જે સુખ સ્વૃષ્ટ દૃષ્ટિથી નહિ પણ વાસ્તવિક દૃષ્ટિથી સુખ રૂપજ હોય, જે માનસિક અને આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથી સુખ આપનાર હોય, જે એક વખત પ્રાપ્ત થયા પછી નિરંતર બની રહે તેવું હોય, જે સુખની પછવાડે દુઃખ અથવા યાતના સહન કરવાની ન હોય અને મહા ઉત્કૃષ્ટ દશા સૂચવન કરનાર હોય. આવા પ્રકારના સુખને સાધ્ય ઠરું હોય અને તેને પ્રાપ્ત કરવાનાં સાધનો યોજવામાં જીવન પ્રવાહ વાળી દીધો હોય તો જીવનયાત્રા સફળ થાય છે અને કદાચ આ ભવમાં સંપૂર્ણ સાધનો એકઠાં ન થાય અથવા સાધ્યપ્રાપ્તિ ન થાય તોપણ ઉત્કાન્તિકમમાં એકવાર ચેતનને મૂકી દીધો હોય તોપછી ક્રમેક્રમે ભવાન્તરમાં પણ તે શુભ માર્ગ પર આવી જઈ સાધનો સંપૂર્ણ થશે છે અને અનેક પ્રયત્નો કરી, પોતાના આત્મવીર્યની સ્ફુરણા કરી, પુરૂષાર્થ કરી સાધ્યને પ્રાપ્ત કરે છે અને પ્રાપ્તે અવિચળ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે. આવા પ્રકારનું સુખ નિવૃત્તિ-મોક્ષમાં છે અને તેને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયાસ કરવો એમાં ભવયાત્રાની સફળતા છે. જેઓ અજાણી પેઠે માર્ગ ભ્રષ્ટ થઈ સંસાર શેરીમાં ભૂલા પડી ભ્રમ કરે છે તેનાથી આ દીર્ઘ સુખસ્થાન સર્વદા દુર રહે છે.

૩૫૦

જૈનધર્મ પ્રકાશ.

અને તેને તેનો ખ્યાલ પણ આવતો નથી, તેને પ્રાપ્ત કરવા ભાવના પણ થતી નથી અને તે મેળવી પોતાની નિકૃષ્ઠ અધમાવસ્થા દૂર કરવાનો તેને વિચાર પણ થતો નથી. એવા પ્રાણીઓ તો સંસારમાં આસક્ત રહી આઠા અવળા ભગ્યા કરે છે અને અનેક પ્રકારની ઉપાધિઓથી વ્યાપ્ત થઈ ભારે થતા જાય છે. એવા પ્રાણીઓનાં મન જ્યાં હોય તો મોટો ખેદ થાય, એવા પ્રાણીઓની પ્રવૃત્તિ જોઈ હોય તો અનેક વિચારો આવે, એવા પ્રાણીઓના વિચારો બરાબર સાંભળ્યા હોય તો અનેક પ્રકારે વ્યાકુળતા આવે. આવી સ્થિતિમાં કોઈપણ પ્રકારની મજા નથી, એક પણ પ્રકારનો આનંદ નથી, કોઈ પણ પ્રકારનું સુખ નથી, યોગીરાજ તેટલા માટેજ કહે છે કે એક દિવસ આ સર્વ સંબંધ છોડી આસ્થા જવાનું છે એ નિર્જુલ્યતામય બાળત છે માટે તારે હવે ભૂલા થઈને ભમવું નહિ. આવી સર્વ બાળતનું જ્ઞાન થતું તેને અનુભવ જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. જ્યારે એ જ્ઞાન થાય છે ત્યારે વસ્તુ સ્થિતિનો વાસ્તવિક વિચાર થાય છે અને તેના વિચારને અંગે સાચા નિશ્ચયો થાય છે. આવી સ્થિતિ હોવાથી અનુભવ જ્ઞાનનું મહાત્મ્ય યોગમાં બહુ કહ્યું છે. ઉપર ઉપરનો ખ્યાલ ઘણી વખત ઉપદેશકોને અથવા શ્રોતાઓને બહુ સારો આવી જાય છે અને તેથી તેઓ વાત કરે તે સાંભળવા યોગ્ય લાગે છે, પરંતુ જ્યાં સુધી અનુભવ જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી વાસ્તવિક બોધ કદાપિ પણ થતો નથી, ઉપર ઉપરના બોધથી તત્ત્વવિજ્ઞાન થતું નથી અને એવા બોધથી વિશિષ્ટ લાલ પણ થતો નથી; તેનું કારણ એ છે કે અનુભવ જ્ઞાન વગર સાધ્યની સ્પષ્ટતા થતી નથી અને અસુક સાધ્ય પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય છે એવો નિર્જુલ્ય યથાર્થ રીતે કદાપિ થતો નથી.

કદાચ આ પ્રાણી એમ માનતો હોય કે મને મારા માળાપ, સ્ત્રી કે પુત્ર સુખ આપશે અને તેથી તેઓ ખાતર પ્રયાસ કરી કાંઈ પ્રાપ્ત કરી રાખું અથવા તેઓના ઉપર આધાર રાખી હું સંસારમાં મસ્ત રહું. તેને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવતા માટે યોગી કહે છે કે તારી એક પણ પ્રકારની જરૂરીઆતની વસ્તુઓ તેઓ પાસેથી મળે, તારું સાધ્ય સાધન તેઓથી થાય એમ તું માનીશ નહિ, તારી કોઈપણ ગરજ તેઓથી સરવાની નથી એમ તું ચોક્કસ માનજે. સ્વાર્થનો સ્નેહ સ્વાર્થમાંજ વિરામ પામે છે, સ્વાર્થનો સ્નેહ સ્વાર્થનો સંઘટ્ટ થતા દ્રેવમાં, અસૂયામાં અથવા વિપરીત વૃત્તિમાં વિરામ પામે છે, એમાં જ્યાં બંને સ્વાર્થો એકઠા થાય ત્યાં સુખની આશા કેમ રહે? વ્યવહાર રીતે પણ સગાઓનો સ્નેહ હાણિક છે એમ જાણું છે. ધન ખાતર ભાઈઓને લડતાં જ્યાં છે અને તે પણ એવા લડે છે કે એક બીજા સાથે પાણી પીવાનો વ્યવહાર પણ રહેતો નથી, અને તે સર્વ કોને મારે? તેને મારે? સર્વ તેનો ઉત્તર સમજે છે. પતિપત્નિ

એક હૃદયગ્રાવક સંધ્યા.

૩૫૧

શ્રીનો રાગ કે સ્ત્રી ઉપર પતિનો રાગ કેવી અસિદ્ધાવાથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે અભિ-
લાષા તૃપ્ત થવાના પ્રસંગ કે વય ન રહે ત્યારે શું સ્થિતિ થાય છે અને ધ્યાન
દરમિયાન પણ અંદર કેટલા ગોટા વળે છે તે સર્વને અનુભવમાં આવે તેવી જા-
ણત છે. એવીજ રીતે પિતામાતાના સ્નેહમાં પણ સ્વાર્થનો અંશ કેટલો રહે-
છે તે તેઓ તન્મુદ્ધી ઠમાકે અથવા હિનકમાકે છોકરાઓ તરફ વર્તણુકમાં
રહેતા તફાવતથી સ્પષ્ટ જોવામાં આવે છે. આ તો વ્યવહારુ વાત થઈ અને તેમાં
ઠંદાઈ અપવાદ પણ જોવામાં આવે છે; પરંતુ જીવનનું સાધ્ય પરમ સુખ પ્રાપ્ત
કરવાનું આપણે ઉપર જોઈ ગયા તેને અંગે તો તેઓના તરફથી આપણને કોઈ
પણ પ્રકારની સગવડ મળે એમ સમજવું નહિ. આત્મોદ્ધાર કરવાની ઇચ્છાના
માર્ગમાં તેઓ તરફથી અડચણો નાંખવામાં આવે છે, આત્મ સાધન કરવા ઇચ્છ-
નાર છોકરાનો તિરસ્કાર કરવામાં આવે છે અને તેને સમજાવી ફાસલાવી સંસાર-
માં ખેંચી લાવવાનો પ્રયત્ન સર્વત્ર જોવામાં આવે છે. તેથી સાધ્ય પ્રાપ્તિના
માર્ગગમનમાં તેઓ મહદગાર થઈ પડે એવું બનવું બહુધા-લગભગ સોએ
નવાણુ ટકા અશક્ય છે. આથી સાંસારિક સગારનેહીઓની ખાતર સંસારયાત્રા
વધારવાનો નિર્ણય કરવો એ ભૂલભરેલું છે અને બરાબર વિચાર કરતાં
જણાશે કે આ જીવ ધનપ્રાપ્તિ વિગેરે પૌદ્ગલિક વસ્તુઓમાં લલચાઈ જઈ
તેની ખાતર જીવંતી પૂરી કરવાના કારણમાં પોતાના સગારનેહીઓ તરફની
ફરજની વાતો ઠરે છે તે અસત્ય છે, સાચી વાત તો તેને ધન ઉપર અનાદિ કા-
ળથી એવી મૂર્છા લાગી છે, તેની પ્રાપ્તિ સાચવણી અને વિચારમાં તેને એટલો
આનંદ આવે છે કે તે ધનની ખાતરજ ધન પછવાડે મંડ્યો રહે છે. પુત્ર થયો
ન હોય, થવાની આશા ન હોય તોપણ ધનની ખાતર એટલીજ તીવ્ર ઇચ્છાથી
અને બહુ જોર સાથે પ્રીતિથી બાથ ભીડી તેને ન ખરચનારના દૃષ્ટાંત ઘણી વખતે
અનુભવ્યા છે, તેથી ધન ઉપરનો સ્નેહ પુત્રાદિ ખાતર છે એ વિચાર ભૂલ ભરેલો
છે. અનાદિ કાળથી પડેલી ટેવને કીધે આ પ્રાણી ધન વિગેરે સ્થૂલ પદાર્થો ઉપર
તેની ખાતરજ મંડ્યો રહે છે અને આગળ પાછળનો વિચાર ઠયો વગર એમાં
આસક્ત રહે છે, સાધ્ય અને હેતુના ખ્યાલ વગર તેને પ્રાપ્ત કરવા પ્રવૃત્તિ કરે
છે અને તેથી ધન પ્રાપ્ત થતાં તેમાં આનંદ માને છે અને તેની સાથે એવા જોરથી
ગાંઠ બાંધે છે કે જાણે તેના કદિ વિયોગ જ થવાનો નથી. આ આખી માન્યતા
ભૂલ ભરેલી હેવાથી પરિણામ વિપરીત થાય એમાં જરાપણ આશ્ચર્ય થતું નથી.

છેવટે તેટલા માટે યોગી મહારાજ કહે છે કે હે સજ્જનો ! તમે આ
અમારું વચન બરાબર કાનમાં ધારણ કરી રાખો, એ વચન કાનમાં ધારણ કર-
વાથી તમને સંસારનો મગ્ન ખ્યાલ આવશે અને કાંઈક યોગ્ય નિશ્ચય તેને અંગે

૩૫૨

જૈનધર્મ પ્રકાશ.

થશે. તમારે હમેશાં ચાદ રાખવું કે ઊંઘી ઇંટ ઉપર મંડયત્રી સંસાર રચનામાં આ છવ તદ્દન ઉંધે માર્ગે ચાલ્યો જાય છે, તે ભૂલો પડી ગયેલો છે, તે સત્યમાર્ગે ઉપર હજુ આવ્યો નથી, તે આજા પાપાળમાં રાચે માચે છે, તેને એક દિવસ જરૂર મરી જવાનું છે અને મરતી વખત સર્વ વસ્તુઓ આડી રહી જવાની છે, અને પુત્ર, ઠલત્ર કે માઆપ વિગેરેથી તેની એક પણ ગરજ સરવાની નથી. આ સાદી ભાષામાં બતાવેલાં સત્ય સ્વરૂપો જેઓ કાનમાં ધારણ કરી તેનો ભાવ વારં-વાર વિચારશે તેને બહુ લાભ થશે. આ નાના સરખા પદના પ્રત્યેક વાક્યમાં બહુ કેમહા વાતો કરી છે, એવા અત્યુત્તમ વિચાર કરવા એ પણ એક પ્રકારનો અનુભવ છે અને એવો અનુભવ પ્રાપ્ત થાય ત્યારેજ સંસારબંધનો છૂટે છે અને ઇન્દ્રિયજન્ય વિષયોનું વિરસત્વ સમગ્રાય છે. ધનાશ્રી રાગમાં ગરાતા આ પદ પર વારંવાર વિચારણા કરવા યોગ્ય છે. મુજ્જનોએ આવા ભાવો વિચારી સંસારનું સ્વરૂપ જરૂર લક્ષમાં લેવા યોગ્ય છે. જેઓને પોતાની ઉત્કાન્તિ કરવાનો-આત્મા-જ્ઞતિમાં પ્રગતિ કરવાનો અને સાધ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો વિચાર હોય તેમણે આવી અતિ અગત્યની આત્મિક બાબતોમાં બહુ સારી રીતે વિચાર કરવાની ખાસ જરૂર છે. કારણ કે આત્મિક વસ્તુનું જ્ઞાન હમેશાં વિચાર કરવાથી અને વસ્તુના મૂળ સુધી જવાથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યાં સુધી ઉપર ઉપરનો વિચાર કરવામાં આવે છે ત્યાં સુધી ઓધ સ્પષ્ટ થતો નથી અને તત્ત્વઓધ વગરની વિચારણા વિશુદ્ધ જ્ઞાન આપનારી થતી નથી. આત્મિક બાબતમાં વિચાર કરવો એ કુદરતી રીતે આત્માનું કાર્ય છે, પણ તેને વિભાવમાં રમણ કરવાની એટલી ટેવ પડી ગઈ છે કે શુભ વિચાર કરતી વખતે પણ તે સ્થિર રહેતો નથી અને તેને ડાળી નાંખે છે. પંછી પોતાના કાર્યના સાચા ખોટા બચાવો કરી પાપપંકથી ઉલટો વધારે ખરડાય છે. જેઓને તેટલા માટે આત્મિક ઉન્નતિ કરવાનો વિચાર હોય તેમણે સારી રીતે વિવેચના પૂર્વક વિચારણા કરવાની ખાસ જરૂર છે. એવી સુંદર વિચારણાને પરિણામે આત્મોન્નતિ બહુ સારી રીતે થશે. ચિદાનાંદજ મહારાજનાં આ અતિ મધુર વચનો કાનમાં ધારણ કરી રાખવાની આવશ્યકતા બતાવી આ આત્મિક વિચારણા હાલ તો અત્ર પૂર્ણ કરવામાં આવે છે.

જઘડીયા
માગસર વદ પ.

કાપડીયા મોતીચંદ ગીરધરલાલ.
(સોડીગીટર)

જૈન સાક્ષરોને ખુદલો પત્ર. જૈન સાહિત્ય-સંમેલન માટે હિલચાલ.

મહેરબાન જૈનધર્મ પ્રકાશના અધિપતિ જોગ—

જૈન સાક્ષરો ક્રિયા સાહિત્યસેવીઓને કિંદશીને લખાયેલો નીચેનો પત્ર આપના પત્રમાં પ્રકટ કરવાની મહેરબાની કરશો.

સાહિત્ય સંમેલનનું નિમિત્ત.

જ્ઞાસનપ્રિય જૈન સાહિત્ય સેવકોને આ ખુદલો પત્રથી અમે જણાવવાની રજા લઈએ છીએ કે, અત્રે-સોજન (મારવાડ) મુકામે ગિરજતા ' શાસ્ત્ર વિશ્વા-રઠ જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિ ' મહારાજના દર્શનાર્થે આગામી માર્ચ માસની ૧ લી તારીખે ડોક્ટર હર્મન જેટોળી તથા તેમની સાથે બીજા જૈન સાહિત્યપ્રિય સાક્ષરો અત્રે આવવાના છે. તે પ્રસંગેનો લાભ લઈ એકાદ જૈન સાહિત્ય સંમેલન થાય અને વિવિધ જૈન સાહિત્ય સેવીઓ અત્રે પધારી નિર્ગંધ તથા વક્તૃત્વદ્વારા પોતાના અભ્યાસનો લાભ આપે તો ઠીક, એવો વિચાર થવાથી અમારા ગામના કેટલાએક કિસાહી બંધુઓએ એક જૈન-સાહિત્ય સંમેલન તા. ૧ લી માર્ચે આલાવવાનો ડરાવ કર્યો છે.

જૈન-સાહિત્યસેવીઓનું કર્તવ્ય.

પરસ્પરની સહાયતા વિના આ ગાંભીર જોગમહારીવાળું કર્તવ્ય સંપૂર્ણ-પણે અમે પાર પાડી ન શકીએ એ સ્વાભાવિક છે. એટલા માટે જેઓ જૈન સાહિત્યમાં જરા પણ રસ લેતા હોય અને જૈન સાહિત્યની ઉન્નતિ માટે શ્રમ લેતા હોય, તેઓને અમે આ પત્રથી વિનંતિ કરીએ છીએ કે તેઓએ અમને બનતી સહાય આપવાનું લક્ષમાં લેવું. જૈન સાક્ષરોની સહાયતા તથા તેઓના શ્રમ ઉપરજ આ સાહિત્ય સંમેલનની સફળતાનો આધાર છે એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ ન ગણાય.

સાક્ષરોના અભિપ્રાયો.

જૈન-સાહિત્ય સંમેલનના ધારેલા કિંદશમાં અમોને ઉપયોગી થઈ પડે એવા કુમની અમો દરેક જૈન સાક્ષર તરફથી જુઝાસા રાખીએ છીએ, અને તેથી આશા રાખીએ છીએ કે જૈન સાક્ષરો આ સંમેલનના અધારણ માટે પુખ્તપણે વિચાર ચલાવી, પસાર કરવા યોગ્ય ઠરાવોની રૂપરેખા તથા નિર્ગંધોના વિષયોની ચુંટણી સાથે પ્રતિષ્ઠિત લેખકોના નામો સૂચવવાની તસ્દી લેશે.

ઉમરાવચંદ્ર સિંધી.

મંત્રી, સ્વામતકારિણી સમિતિ.

૩૫૪

જૈનધર્મ પ્રકાશ.

બીજો સૂચના પત્ર.

માન્યવર મહાશય !

આ સાથે મોકલાવેલ શુચીપત્રમાંથી ડોઠપણ વિષય ઉપર એક નિબંધ લખી તા. ૧૫ મી ફેબ્રુઆરીની અંદર મોકલી આપવા મહેરબાની કરશો, અથવા તેથી અતિરીક્ત જૈનસાહિત્યને લગતા ડોઠપણ વિષય ઉપર લખી મોકલશો તો પણ તે સમિતિ આભાર સાથે સ્વીકારશે.

આપ કયા વિષય ઉપર નિબંધ લખી મોકલશો તે જલદી જણાવવા તસ્દી લેશો.

વિષયોનું લીસ્ટ.

- ૧ જૈન સાહિત્યની ઉત્તમતા.
- ૨ જૈન સાહિત્યમાં ગુજરાતી ભાષાને મળેલું સ્થાન.
- ૩ જૈન કથા સાહિત્ય.
- ૪ જૈન સાહિત્યમાં ઇતિહાસનાં સાધનો.
- ૫ પ્રાચીન શોધખોળોએ જૈન સાહિત્યપર પાડેલો પ્રકાશ.
- ૬ જૈન સાહિત્યમાં અધ્યાત્મશાસ્ત્રને મળેલું સ્થાન.
- ૭ આજ સુધીમાં કઈ કઈ ભાષાઓ દ્વારા જૈન સાહિત્યની વૃદ્ધિ થઈ છે અને હવે કઈ કઈ ભાષાઓ દ્વારા જૈનસાહિત્ય લેટોપયોગી થઈ શકે તેમ છે ?
- ૮ જૈન સાહિત્યમાં પદાર્થ જ્ઞાન.
- ૯ જૈન સાહિત્યમાં વિવિધ વિષયોને મળેલું સ્થાન.
- ૧૦ જૈન સાહિત્યનો ખડોળો ફેલાવો કરવાનાં સાધનો.
- ૧૧ પ્રાકૃત જૈન સાહિત્ય.

મંત્રી, સ્વાગત કારિણી સમિતિ.

હાલમાં તાર દ્વારા ખબર મળ્યા છે કે સંમેલનનું સ્થાન આવનારની અનુક્રમણાને માટે ભેધપુર ઠરાવવામાં આવ્યું છે.

તંત્રી.

બાહરે ખખર.

અમારી સલાની ઓપ્રીસમાં વેચાણ મળતા પુસ્તકોનું લીસ્ટ અમે છપાવીને બાહાર પાડેલ છે તે ઉપરાંત નીચે જણાવેલા પુસ્તકો પણ અમારી ઓપ્રીસમાંથી વેચાણ મળી શકશે.

૧	અમરકોષ ગુજરાતી અર્થ સહિત (શાસ્ત્રી)	૨-૦-૦
૨	આત્મપ્રબોધ ગ્રંથનું ભાષાંતર	૨-૮-૦
૩	અષ્ટમંગળીકતા યંત્ર રંગીત	૦-૨-૦
૪	આત્મોન્નતિ	૦-૧૦-૦
૫	કુવલયમાળા ભાષાંતર (અત્યંત રસિક વાર્તા)	૦-૮-૦
૬	કેશરીયાજીના નકશા રંગીત કપડા સાથે.	૦-૬-૦
૭	કાળજ્ઞાન. (શંભુનાથ વિરચિત)	૦-૬-૦
૮	ગૌતમપૃચ્છા બાળાવબોધ. કથાસહિત.	૦-૧૨-૦
૯	ગીરનાર માહાત્મ્ય. (નાના કદના)	૧-૦-૦
૧૦	ગોમટસાર (કર્મ વિભાગ) હિંદી અર્થ યુક્ત.	૨-૦-૦
૧૧	અંબાપુરીના નકશા. રંગીત. કપડા સાથે.	૦-૬-૦
૧૨	અંકુશબનો રાસ અર્થ તથા રંગીત ચિત્રોસહિત. (મોટી બુક)	૪-૦-૦
૧૩	ચોવીશી વીશી સંગ્રહ (ગુજરાતી)	૧-૪-૦
૧૪	જૈની રાસમાળા. (શાંતિદાસ શેઠનો તથા સત્ય વિજય વિગેરે પંચાસોના રાસનો સંગ્રહ.)	૧-૦-૦
૧૫	જૈન પ્રબોધ (આખો. બન્ને વિભાગ ભેળા)	૩-૦-૦
૧૬	જડપકડવલતા સંસ્કૃત (ટે. લા.)	૦-૪-૦
૧૭	તીર્થ ગ્રામક	૦-૨-૦
૧૮	તત્ત્વવાર્તા ને લક્ષ્મી સરસ્વતિનો સંવાદ.	૦-૪-૦
૧૯	ત્રૈવેદ્યગોષ્ઠિ સંસ્કૃત. (હી. હં.)	૧-૮-૦
૨૦	દશવૈકાળિક સૂત્ર અર્થ યુક્ત	૧-૦-૦
૨૧	દેવસી રાધ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર. શબ્દાર્થ, ભાવાર્થ, વિધિ વિગેરે યુક્ત	૦-૫-૦
૨૨	દર્શન ચોવીશી. બહુ મોટી રંગીત	૦-૧૦-૦
૨૩	દાનકંડપદ્ય સંસ્કૃત (ટે. લા.)	૦-૮-૦
૨૪	ધનપાળ પંચાશિકા. ટીકા, અર્થયુક્ત.	૦-૩-૦
૨૫	ધર્મપરીક્ષાનો રાસ.	૧-૮-૦
૨૬	ધર્મગિંદુ ગ્રંથનું ભાષાંતર કાચું પુકું ૧) પાકું પુકું	૧-૪-૦
૨૭	નિતિ શિક્ષણ (ખાસ વાંચના લાયક)	૦-૧૨-૦
૨૮	નારચંદ્ર. જૈન જ્યોતિષ ગ્રંથ ભાષાંતર સહિત.	૧-૪-૦
૨૯	નારચંદ્ર સહિત નાનું સંસ્કૃત (હી. હં.)	૧-૧૦-૦

૩૦	પ્રત્યેયરત્નકોષ અંથ. મૂળ.	સંસ્કૃત.	૦-૪-૦
૩૧	પંચાશઠ અંથ ટીકા ચુકત.	"	૨-૮-૦
૩૨	પરિશિષ્ટપત્ર.	(અમારું છપાવેલું)	૧-૦-૦
૩૩	પુરુષાર્થ સિદ્ધિ ઉપાય. હિંદી અર્થયુક્ત		૨-૦-૦
૩૪	પ્રકરણ સંગ્રહ સંસ્કૃત (આન્માનંદ સભાનું)		૦-૪-૦
૩૫	પાંડવ ચરિત્ર ભાષાંતર. ગોઠું.		૫-૦-૦
૩૬	પાંડવચરિત્ર પદ્યબંધ સંસ્કૃત (મદનધારીનું)		૪-૪-૦
૩૭	પાંત્રીશ જોલના ચોકડા. (અમદાવાદના)		૦-૧-૦
૩૮	પ્રવૃત્તચરિત્ર ભાષાંતર (શ્રવેતાંબરાચાર્યનું)		૦-૧૦-૦
૩૯	પ્રવચનસાર. હિંદી ભાષાંતર ચુકત.		૩-૦-૦
૪૦	યોગ દૃષ્ટિ સમુચ્ચય. સંસ્કૃત (દે. લા.)		૦-૪-૦
૪૧	યોગ શ્રીસોસોદી ઇંગ્લેઝ	"	૦-૬-૦
૪૨	કર્મ શ્રીસોસોદી	" "	૦-૬-૦
૪૩	ધર્મ પરીક્ષા કથા સંસ્કૃત	"	૦-૬-૦
૪૪	યશોવિજયજીનું જીવન.		૦-૨-૦
૪૫	યુગાદિ દેશના. સંસ્કૃત (જે જીતની) દરેકના		૧-૮-૦
૪૬	રામ રાસ (કવિ કેશરાજજી કૃત)		૧-૮-૦
૪૭	વૃંદાવૃત્તિ સંસ્કૃત. (દે. લા.)		૦-૧૦-૦
૪૮	વેપારની ઠળ. ગુજરાતી		૦-૮-૦
૪૯	શાંતિનાથ ચરિત્ર " નાના		૦-૪-૦
૫૦	શ્રોત્રંદ કેવળીના રાસ. શાસ્ત્રી		૨-૦-૦
૫૧	શાંત મુધારસ અંથ. ટીકા સહીત.		૦-૧૨-૦
૫૨	સમકિત ટ્રામુદ્રી ભાષાંતર.		૦-૮-૦
૫૩	સંવાદ સુંદર. સંસ્કૃત (હી. હં.)		૦-૮-૦
૫૪	સમકિત પરીક્ષા, " "		૦-૬-૦
૫૫	સંસ્કૃત સ્વયં શિક્ષક.		૧-૦-૦
૫૬	હડીભાઈની અંજન શક્તાકના ઢાળીયા.		૦-૨-૦
૫૭	હરિગળ માછી. નોવેલ. ગુજરાતી.		૦-૪-૦
૫૮	જ્ઞાનસાર આટક સદીક.		૦-૧૨-૦

મુદ્રણ-પ્રકરણ રત્નાકર ભાગ પહેલો રૂ. પાંચ-દશ વાળો મળતો નથી પરંતુ પ્રથમ પ્રમાણેનો રૂ. દા નો મળે છે. ભાગ ૨ બ્લે, ૩ નો મળતા નથી. ભાગ ચોથાના રૂ. ૫) હતા તે મોટા ચાલરનો છપાવીને રૂ. ૭) કર્યો છે. શ્રી ત્રિપ-
રિ જાનક પ્રજ્ઞ ચરિત્ર મૂળના પ્રથમના પર્વ ૬ સીંગે મોકલો નથી. તારી.